

Centar za evaluaciju u obrazovanju i nauci

Elektronski radni dokumenti

ERD 01/01

Novembar, 2001.

Pero Šipka

Nauka u Srbiji: u susret evaluativnoj državi

Radni dokumenti CEON-a su interno recenzirani, ali ne odražavaju nužno službene stavove institucije.

Sadržaj:

(i) Integritet i fertilitet.....	2
(ii) Naučno bogatstvo zemlje.....	7
(iii) Vrednovanje časopisa.....	13
(iv) Vrednovanje učinka institucija.....	17
(v) Vrednovanje učinka pojedinaca.....	22
(vi) Imeđu politike i društva.....	26
Literatura.....	31

(i) Integritet i fertilitet

Može li Srbija da uradi ono što je neizbežno? Može li danas, umesto sutra, kada je to uvek skuplje? I može li sama, svojim ljudima i samo u svom interesu ili su joj u svemu nužni mentori i arbitri kojima taj interes nije jedina, a ni prva briga. Ta pitanja postavljaju se u vezi sa svim stavkama iz agende nove vlasti: od saradnje s Haškim tribunalom, preko organizovanog kriminala i transformacije vojske, do reorganizacije obrazovanja. Ovde će biti reči o jednoj takvoj stavci, o nauci. Uglavnom o vrednovanju naučnog rada, a u meri u kojoj je to nužno, i o njegovom organizovanju i finansiranju. Ta stavka je upravo na stolu, pošto su konkursi Ministarstva za nauku (MNTR) u toku.

Bavićemo se prvenstveno stanjem u oblasti društvenih nauka. Društvene nauke imaju poseban značaj u svakoj društvenoj reformi, pa tako, nadajmo se, i ovoj koja je u Srbiji upravo započela. Drugo i važnije, kompletna evidencija za valjanu analizu postoji u nas samo za društvene nauke. Ona obuhvata jednu međunarodnu (SSCI) i jednu domaću (SocioFakt) bibliografsku bazu podataka. Za oblast prirodnih, tehničkih i medicinskih, kao i humanističkih nauka postoje analogne međunarodne baze (SCI i AHCI) koje mogu da posluže za analizu te vrste. Međutim, domaći izvor koji bi pokrivao te oblasti za sada ne postoji.

U nas se, pa i u akademiji (na fakultetima i institutima), nedovoljno zna o tome šta naučnu zajednicu čeka u predstojećem periodu. Nakon teških vremena probudila su se neosnovana očekivanja. I dalje se veruje da položaj akademije može da se popravi a da se ništa ne promeni: ni organizacija, ni akteri, ni pravila ponašanja. Previđaju se istočna iskustva koja pokazuju da se u periodu tranzicije ulaganja u nauku smanjuju. Mora se računati s tim da će ona i u Srbiji, uprkos planiranom povećanju njihovog obima, realno, dakle za istraživačku delatnost u užem smislu, takođe biti smanjena. Mnogi kompetentni istraživači ostaće bez bilo kakvih sredstava. To je neizbežno, tim pre što nam predstoji dvostruka tranzicija: jedna koja se tiče transformacije "socijalističke" nauke u "kapitalističku" i druga, kojom se nauka, bila ona kapitalistička ili socijalistička, prevodi u odgovornu i efikasnu. U razvijenom i bogatom svetu jednako je, naime, u toku proces reformisanja naučnog sektora i on se, jednako kao naš, shvata i označava kao tranzicija.

Dve su vrste razloga za transformaciju naučnog sektora u razvijenim zemljama. Jedna je unutrašnja i tiče se integriteta same nauke, dok je druga primarno društvena i potiče od nezadovoljstva plodotvornošću (korisnošću, fertilitetom) nauke. Počelo je tako što je zavlдалo uverenje da naučna zajednica nije u stanju da se samostalno nosi sa izazovima etičke prirode. Problem je prvobitno prepoznat u Americi, mada je drugde bio izraženiji. Integritet nauke narušen je, naravno, najviše tamo gde je novac. Dovedena je u pitanje valjanost recenzentskog postupka kao osnovnog mehanizma evaluacije u nauci. Za razliku od recenzija časopisnih članaka gde je ulog relativno mali, u projektima, posebno visokobudžetnima, javile su se ozbiljne zloupotrebe. U američkoj javnosti to je rezultiralo aferama, od kojih su neke obuhvatile i istaknute pojedince, čak i

dobitnike Nobelove nagrade. U javnosti je zavladao utisak da naučnicima nije za verovati. Fondacije su izgubile poverenje u mehanizam selekcije projekata.

Druga vrsta razloga tiče se, dakle, društvene korisnosti istraživačkih rezultata. U tom pogledu nauka je izneverila očekivanja još u većoj meri. O tome se piše kao o svojevrsnom paradoksu. U proteklom veku bili smo svedoci velikih otkrića, ali je sporno koliko su ona unapredila društvo. Uprkos ekonomskom bumu povećan je jaz između bogatih i siromašnih regiona, država i pojedinaca. Medicina, posebno dijagnostika, ostvarila je fantastične uspehe, da bi se, prema jednom nalazu, tek svaka sedma odluka lekara temeljila na objektivnim podacima i da bi čak četrdeset miliona Amerikanaca bilo bez zdravstvenog osiguranja. Klonira se, eto, i čovek, ali se ljudi pitaju čemu to vodi. Računari se množe i jačaju neslućenom progresijom, a najveći deo stanovništva, uključujući i mlade, ostaje računarski nepismen. Može se, naravno, raspravljati o tome da li su za to krivi naučnici ili neko drugi, recimo političari. Ali političari su ti koji čuvaju pečate i blagajne. Oni su delegirani da sude i presuda je pala. Odlučeno je da postojeći model organizovanja i finansiranja nauke mora da se menja.

Neformalni, tzv. društveni ugovor o nauci, nastao po izlasku iz II Svetskog rata, danas je praktično suspendovan. Prema tom "ugovoru" društvo je imalo obavezu da namiče novac, a naučna zajednica da uzvraća rezultatima. Pri tome se podrazumevao automatizam u pretvaranju (pretakanju) nalaza u razne vidove ekonomske i uopšte društvene dobrobiti. Naučnicima, tačnije raznim mehanizmima samoregulacije, bilo je prepušteno uređenje naučnog prostora, uključujući i onaj najvažniji deo, raspolaganje poverenim sredstvima. To je decenijama bio vladajući model finansiranja naučne delatnosti u SAD i razvijenom svetu uopšte.

Preokret je, čini se, započeo s prvom velikom posleratnom ekonomskom krizom i otporom rastu poreskih obaveza. Novac postupno zaposeda centralno mesto u raspravama o nauci nekada rezervisano za velika otkrića, da bi ekonomski razlozi definitivno nadjačali političke u formulisanju nacionalnih naučnih strategija. Sociologija nauke ustupa prostor novoj disciplini, "ekonomici istraživanja". U široku upotrebu ušli su termini "efektivnost nauke", "nova odgovornost" "menadžerializam u naučnom sektoru", "novo javno upravljanje" i sl. Sasvim direktno govori se o "uprezanju nauke u korist društva". Umesto nekadašnjeg, jednog jedinog i nemuštog ugovora o nauci sve više se operiše stvarnim ugovorima. U konkursnim materijalima, uz koja su dolaze sve duža i razrađenija uputstva, najviše prostora izdvaja se za finansije i očekivane efekte. Uveden je i važan detalj: način njihovog praćenja.

Najveća razlika koju donosi nova filozofija, i ujedno njena suština, je upravo u tome: evaluaciji i stalnom praćenju (monitoringu) efekata naučnog rada. Nije reč samo o kampanji i samo o naučnoj delatnosti, već o praktičnoj doktrini kojom je obuhvaćen javni sektor u celini. Otuda i naziv "evaluativna država" (*evaluative state*) koji najbolje izražava suštinu, značaj i razmere pojave. Primena je započela u SAD, početkom devedesetih godina. Zaseban zakon (GPRA, Results Act) Clintona i Gora iz 1993 uveo je evaluaciju i monitoring u operativnoj ravni, obavezujući sve sektore administracije na planiranje u kvantitativnim terminima i javno polaganje računa o ostvarenju planova. Promovisano je načelo "postavi ciljeve i meri progres". Do 1999 godine ono je ugrađeno u dopunskih 40 zakonskih akata.

Može se činiti da nas sve to ne dodiruje, još manje obavezuje, pošto naše društvo i nauka imaju malo zajedničkog s američkima. I bilo bi tako da nije reč o doktrini koju su prihvatile najvažnije međunarodne institucije, od Svetske banke i MMF-a do Evropske unije. Sve one imaju zasebne programe i instrumente, a neke i čitave sektore ili zasebne institute namenjene isključivo vrednovanju. Evaluacija je nešto što je u svetu na dnevnom redu. Za ilustraciju mogu se uzeti reči Jamesa D. Wolfensohna, predsednika Svetske banke, iz juna 1999. godine, koje izdvojene, stoje kao slogan na ulaznoj web stranici te institucije:

"Evaluacija je centralni aspekt svakog poduhvata. To znači imati metodologiju koja vam omogućuje da posmatrate da li je ono što činite efektivno, kako biste uticali na to da vaše akcije daju rezultate. I to je ono što mi, u stvari, pokušavamo..."

Kada se znaju odnosi koje Srbija zasniva s institucijama poput Svetske banke, lako je izvesti zaključke. Čekaju nas, ne samo državu, već ukupno društvo, iskušenja prvoga reda. Tretman će biti lakši ako ga preuzmemo, kao što se bol lakše trpi kada ga čovek sam sebi zadaje. Tretman, takođe, ima više izgleda na uspeh kada je pravovremen.

U akademskom sektoru evaluativna država usredsređena je na efektivnost istraživanja i visokog obrazovanja. Da bi se efektivnost postigla, mora da se meri. Da bi se to ostvarilo potrebni su odgovarajući organizacioni uslovi. Prema jednoj autoritativnoj preporuci potrebno je: razgraničiti interese državne administracije kao finansijera univerziteta/instituta od njene uloge kao naručioca (pa i onda kada se obraća tim istim subjektima, koliko god su oni njeni, državni), prenositi određene nadležnosti o korišćenju resursa na te ustanove, jasno specifikovati željene efekte, obezbediti punu odgovornost univerziteta/instituta za očekivani učinak (predviđen eksplicitnim ugovorima), stvarati ambijent za njihovo međusobno nadmetanje i, najzad, obezbediti uslove za njihovu eventualnu privatizaciju (Dill).

Kako se to postiže onde gde je i započelo, u Americi? Uz novu politiku tamo su došle i nove organizacione forme, namenjene isključivo otklanjanju dveju osnovnih slabosti savremene nauke: narušenog integriteta i nedovoljnog fertiliteta. Osnovan je ORI (Office of Research Integrity) i niz sličnih ustanova nižeg nivoa, koje se bave isključivo zaštitom javnih interesa u oblasti istraživanja. Sprovodeći samostalne istrage i angažujući pravnike kada je to potrebno, one brinu o etičkim aspektima istraživačkog rada, razrešavajući konflikte interesa i sankcionišući zloupotrebe.

Da bi se naučna delatnost učinila korisnijom, paralelno je osnivana mreža kancelarija na nacionalnom nivou i na univerzitetima ("međuinstitucija", "graničnih organizacija", "naučnih parkova" i "naučnih prodavnica" i sl.) koje se bave transferom tehnologije, uglavnom u privatni sektor. Cilj je bio da se taj proces ubrza i učini jeftinijim. Igrajući ulogu interfejsa, one obezbeđuju informacije o potencijalno primenljivim naučnim rezultatima i zasnivaju razne vidove partnerstva s privatnim sektorom. Zajedničke razvojne projekte ponekad realizuju mešoviti timovi. Uloga međuinstitucija je značajna i u domenu zaštite autorskih prava istraživača. Zanimljivo, bave se čak i marketingom na istraživanju zasnovanih inovacija. Na taj način državni univerziteti dopunjavaju budžet, a istraživači prihode. Naravno, to nije bez uticaja, kako na opšti nivo, tako i na prirodu njihove motivacije. Postiže se preorijentacija na primenjena istraživanja, što i jeste cilj. Iskustva s graničnim organizacijama u SAD i uopšte razvijenom svetu ocenjuju se povoljno. Štaviše, prevladava uverenje da su one najbolji oblik rešavanja problema infertilnosti naučnog sektora ne samo u razvijenim, već i u zemljama u razvoju.

Primena evaluacije, odnosno monitoringa kao njenog rigoroznijeg oblika, zauzima centralno mesto u obe vrste napora na unapređenju naučnog sektora. To ne bi bilo ostvarljivo bez osnovice koja je već postojala u sistemu vrednovanja naučnog rada. Evaluacija, posebno samoevaluacija, imanentna je nauci. Tradicija merenja u okviru nauke o nauci (scijentometrija) znatno je starija od evaluativne države. Vrednovanje doprinosa raznih naučnih subjekata ne samo da je postojalo, već je imalo i svoju neakademsku, praktičnu primenu. Najdalje se otišlo u SAD, naročito u praćenju učinka američkih univerziteta.

Razvijena evropska nauka u svemu prati američku, pa i u prihvatanju novog reformskog kursa i njegovoj primeni, kolikogod da je tu pritisak administracije manji. Evropska periferija koja obuhvata nacionalne nauke sasvim malih i manje razvijenih

zemalja takođe, mada sporije i ne bez teškoća, preuređuje naučni sektor prema novih zahtevima. Za nas je od posebnog interesa stanje u Istočnoj i Centralnoj Evropi, u zemljama tranzicije. Društveni ugovor o nauci tu je svojevremeno primenjivan u izmenjenoj formi. Vladajući centralno-planski model organizacije naučnog rada s tzv. blok finansiranjem bio je mešavina elemenata Ugovora i tekovina klasičnog evropskog ("humboltovskog") univerziteta. Istraživački rad odvijao se u senci ideologije i pod teretom politike. Normativna akta uključujući i dokumenta partijskih komiteta isticala su autonomiju univerziteta, ali je kontrola bila potpuna, posebno u oblasti upravljanja, dakle i promocije naučnog kadra. Prestiž istraživača bio je u visokoj korelaciji s normativnim i u niskoj s realnim naučnim statusom. U tim uslovima malo prostora je ostajalo za samoregulaciju nauke, posebno naučnu kritiku, izuzev onda kada je korišćena kao maska za političke i lične obračune. Postoje brojni anegdotski nalazi o korumpiranosti te i takve socijalističke nauke. *

Stanje nije bilo bolje ni s obzirom na društvenu korisnost nauke. Jedino su posledice tu bile teže, jer je preko ekonomije trpeo društveni sistem u celini, što je, uostalom, doprinelo njegovom slomu. Naknadne analize pokazale su da je tamošnja nauka, bila organizacijski hendikepirana i u oblastima u kojima je uživala primat u svetu. Glavna slabost bila je u nedovoljnoj povezanosti istraživačkog rada, posebno onog koji se odvijao kroz doktorate, s proizvodnjom i uopšte realnim društvenim problemima (Pavitt). Efektivnost je bila limitirana i zatvorenošću, slabim međunarodnim vezama. Organizacijske slabosti su nadomeštane relativno visokim i selektivnim ulaganjima, kao i veštačkim podsticajima, zapravo povlasticama koje su naučnici, zajedno s vrhunskim umetnicima i sportistima, uživali u odnosu na druge profesionalce. Tako se objašnjava decenijama iskazivan visok učinak socijalističkih zemalja spram njihovih ekonomskih mogućnosti, doduše jedino u domenu prirodnih nauka.

Za valjanu evaluaciju naučnog rada na Istoku nije bilo, ni uslova, ni interesa. Objektivna merila su ostajala na broju objavljenih radova, pokazatelju tako otvorenom za manipulacije. Odluke jesu donošene recenzentskim postupkom, ali je on bio visoko zasićen vannaučnim kriterijumima. Valjan recenzentski rad sistematski je obeshrabrivan. Vladalo je pravilo: piši pozitivno ili ne piši. Negativne recenzije su bile toliko retke, da su doživljavane kao incidenti. U stvari, smatrane su simptomom lične neprilagođenosti autora. Prema posledicama, one i jesu bile vid samodestruktivnog ponašanja (Lomnicki).

U SFRJ je nauka delila slabosti koje je zakonomerno proizvodio socijalizam, bio on "realni" ili "samoupravni". Strogo uzev, integritet naučne zajednice morao je biti nizak, ali je, spram današnjih prilika, bilo i faza prosperiteta i uopšte dosta entuzijazma u nastojanju da se nauka unapredi i saobrazi s maticom na Zapadu. Između istraživanja i primene postojao je jaz, ali i dosta slučajeva uspešnih makroprojekata primarno aplikativnog karaktera. U nekim domenima je bilo i razvijene naučne kritike i korektne evaluacije projekata, posebno onda kada su akteri poticali iz različitih sredina (republika). Ipak, u nauku se manje ulagalo, a naučnici su bili manje povlašćeni. Naučni učinak SFRJ, bibliometrijski vrednovan, bio je niži nego na Istoku.

U "skraćenoj" Jugoslaviji položaj akademije, jednako visokoškolske nastave kao i istraživačkog rada, pogoršavan je iz godine u godinu. Sa stanovišta organizacije naučne delatnosti, minuli period se može označiti kao pseudotranzicija. Centralizovano finansiranje nauke, tipično za administraciju socijalističke države, niukoliko nije promenjeno. U postupku odobravanja sredstava za ponuđene projekte (koji zapravo nisu bili projekti, već pre programi rada) nije bilo stvarnog nadmetanja. Sredstva su alocirana po načelu izrazite uravnilovke, kakva nije postojala ni u doba samoupravljanja. Slom prethodne vlasti u Srbiji podudario se s krahom u finansiranju istraživanja.

Realizacija prihvaćenih projekata podvrgavana je kampanjskim i nesolidnim proverama. Evaluacija je bila zasnovana na produktivnosti pojedinaca/timova, merenoj brojem radova i diferencijalno bodovanih u zavisnosti od vrste i mesta publikovanja.

Efekte tog postupka, koji sam po sebi nije zaostajao za rešenjem u mnogim zemljama, bitno je umanjivalo nelegitimno merenje (samodeklarisanjem) i neozbiljna kategorizacija domaćih časopisa, koji su u odnosu na ugledne međunarodne bili praktično favorizovani. Pokazatelji tipa citiranosti, nisu korišćeni, izuzev posredno, pri izboru u naučna zvanja. Citiranost je navodno uzimana u obzir pri vrednovanju domaćih časopisa radi sufinansiranja, ali se tome ne može verovati, jer je poznato da nije praćena.

Vrednovanje je posebno bilo zapostavljeno u oblasti društvenih nauka. U disciplinama u kojim je postojala orijentacija na objavljivanje u inostranstvu i zadovoljavajući učinak upražnjavana je, s osloncem na međunarodne citatne baze, kakva-takva evaluacija. Neke "nacionalne" discipline i institucije bile su povlašćene, iznad svake evaluacije. Projekti, skupovi i publikacije s nacionalnim, u stvari političkim predznakom, zadobijali su obilatu podršku, bilo državnu ili paradržavnu, sasvim nezavisno od vrednosti sadržaja ili aktera. Efekti projekata namenjenih unapređenju opštih uslova naučnog rada, kakvi su centralizovano opremanje računarima, koordinirana nabavka inostranih časopisa i baza podataka ili program finansiranja podmlatka, dobrim delom su kompromitovani zato što su, ili kriminalizovani, ili politizovani, a neki i jedno i drugo. Neka korisna normativna akta iste namene, kakva je klasifikacija naučnih skupova ili uputstvo o uređivanju časopisa, masovno su izigravani, evidentno s punim razumevanjem nadležnih. Izigravane su i najvažnije odredbe zakona o istraživačkom radu i univerzitetu. Mere države i ponašanje upravljačkih struktura, u stvari povlašćenih pojedinaca i klika, pogubno su uticale na motivaciju, naročito motivaciju naučnog podmlatka.

Osnovne slabosti savremene nauke, narušen integritet i fertilitet, koje su i dovele do reforme naučnih institucija Zapada i koje su u u SFRJ i drugim socijalističkim zemljama bile još izraženije, u SRJ su, dakle, samo produbljene. Bez bilo kakve analize i bez i malo ustezanja može se reći da je domaća naučna zajednica danas neodgovorna i korumpirana. Ako se na Zapadu govori o narušenom (moralnom) integritetu naučne zajednice, onda se za našu mora upotrebiti znatno jača kvalifikacija. I inače skromni kapaciteti te zajednice da se mehanizmima samoregulacije zaštiti od razaranja prosto su pometeni materijalnom bedom i političkim razdorima, u stvari unutrašnjim ratom. Dajući apsolutnu prednost drugim, s naučnim pristupom inkompatibilnim vrednostima, prvenstveno nakaradno shvaćenom nacionalnom interesu, država je sa svoje strane takvo stanje delom proizvodila, a delom tolerisala. Određeni doprinos razaranja akademskog duha i morala dale su i mnoge nevladine organizacije (navodno) istraživačkog karaktera. Krajnja odgovornost ipak se mora pripisati pripadnicima naučne zajednice. Na žalost, ona je praktično nedeljiva i snose je svi, od redovnih profesora, odnosno naučnih savetnika do asistenata-pripravnika. S tim se moramo suočiti, jer je došlo vreme kada cenu valja platiti.

Skoro da je neumesno raspravljati o koristi od takve domaće nauke, o njenoj primeni. Mehanizama koji bi to obezbeđivali nije ni moglo biti. Niti su u uslovima voluntarističkog upravljanja društvom (fabrikovanja borbene motivacije, proizvodnje hiperinflacije, insceniranja razloga za privatizaciju, izazivanja sankcija, kriminalizacije ekonomije, produkcije zlonamenske legislative itd, itsl.) bilo kakvi naučni rezultati, posebno oni iz domena društvenih nauka, upravljačima uopšte bili potrebni.

Naravno da ove ocene nisu proizvod nekakve obrade i integracije relevantnih podataka. Takvi podaci nisu ni bili dostupni istraživačima u proteklom periodu. Na sreću oni su sada na raspolaganju Ministarstvu za nauku. Ono je u položaju, a i u obavezi da podatke o delovanju istraživačkog sektora u minulom periodu podvrgne rigoroznoj analizi, uz ostalo i sa stanovišta integriteta i fertiliteta. Takođe je obaveza ministarstva da te podatke u određenoj formi učini javno dostupnima radi daljih analiza. Samo pod tim uslovom može se očekivati doprinos istraživača u kreiranju valjane nacionalne naučne strategije i politike. Najzad, samo suočena s pravim stanjem stvari naučna zajednica će stati iza mera koje će MNTR nužno preduzimati u susret evaluativnoj državi.

(ii) Naučno bogatstvo zemlje

Bogatstvo država predmet je stalnog i sve većeg zanimanja ekonomista od Adama Smitha do danas. S porastom značaja koji se u proučavanju ekonomskog razvoja pridaje nauci i tehnologiji, istraživačka pažnja proširena je na naučne kapacitete zemalja. U upotrebu je uvedena sintagma "naučno bogatstvo naroda". Reč je o komparativnim istraživanjima (naučnog učinka, doprinosa, razvijenosti i, u novije vreme, efektivnosti) kojima je krajnji cilj unapređenje i racionalizacija naučne delatnosti u zemljama podvrgnutim analizi. Za poređenje se najčešće koriste bibliometrijski pokazatelji, zasnovani na produktivnost i citiranosti. Kao izvor obično se koriste baze podataka Instituta za naučne informacije (ISI), Filadelfija, koje su prvenstveno tome i namenjene.

Na osnovu jedne takve studije (R. Maya) utvrđeno je ono što je i bilo za očekivati, da najveću ukupni nacionalni učinak u nauci imaju SAD. Američkim autorima pripada svaki treći (tačnije 34,6%) članak i svaki drugi (49,0%) citat u ISI bazama. Na drugom mestu je Velika Britanija, sa oko desetak odsto svetske produkcije. Najveći deo svetskog učinka, više od dve trećine, ostvaruju najrazvijenije zemlje Zapada (G7).

Studije ove vrste suviše su skupe da bi se ostalo na zanimljivostima. One su vredne utoliko što služe razradi nacionalnih naučnih politika i strategija. U te svrhe, a u zavisnosti od uže namene, koriste se različiti pokazatelji. Jedan od takvih je odnos između broja objavljenih i citiranih radova (RCI, *relative citation impact*) koji se uzima za merilo kvaliteta radova. Prema tom indeksu SAD ostaju na prvom mestu na svetu, ali se položaj drugih zemalja menja, pa neke male dospevaju na vrh rang liste. Švajcarska je npr, druga, Švedska treća, a Danska četvrta. Istovremeno opada rang zemalja koje svoj doprinos ostvaruju više brojnošću istraživača nego obimom ulaganja u nauku (Kina, Indija).

Još su korisniji pokazatelji koji uzimaju u obzir nacionalni dohodak, broj istraživača ili sredstva uložena u nauku. Oni više govore o efektivnosti nacionalne nauke, a posredno i kvalitetu organizacije naučne delatnosti. Tako je s obzirom na citiranost u odnosu na ulaganja (*cost-effectiveness; citations per milion*) na prvom mestu Velika Britanija, ispred SAD i Kanade. I u tom pogledu neke male evropske zemlje nadmašuju mnoge najrazvijenije. Dragocen je i pokazatelj RCA (*revealed comparative advantage*) iz koga se nacionalni učinak vidi disciplinarno. Analize otkrivaju da su npr. neke male evropske zemlje (Danska na prvom mestu) više nego druge u svetu usredsređene na biomedicinska istraživanja, dok neke azijske prednjače po tome koliko drže do računarstva, inženjeringa i istraživanja materijala. S druge strane vodeće zemlje po pravilu imaju male varijacije u RCA, dakle, uravnotežen disciplinarni učinak. U vezi s tim, postavlja se pitanje da li zemlje poput Srbije treba u nauku da ulažu selektivno, žrtvujući pojedine oblasti istraživanja. Ili je, možda, izbalansirano ulaganje uslov napretka, zbog sinergičkog delovanja pojedinih disciplina na bilo kom, pa tako i (unutar)nacionalnom prostoru. Čini se da je ovaj problem krajnje složen i da iskustva iz ekonomije (još manje vrhunskog sporta, gde je politika selektivnog ulaganja nesporno efikasna) ne treba uzimati bez provere.

Bibliometrijski nalazi o međunacionalnim razlikama u učinku u pristojnoj su saglasnosti s pokazateljima OECD, ali i podacima o nagradama dodeljenim za naučna otkrića. Krajem II Svetskog rata SAD su preuzele primat u broju nobelovaca i drže ga i danas. Prethodno je Nobelova nagrada znatno češće dodeljivana Nemcima, Francuzima, čak i Holanđanima. Amerika ima danas nesumnjivo najjaču nauku, ma kako to merili. Nadmoć je tolika da se ne može u celosti pripisati većim ulaganjima, već i boljoj organizaciji. Glavna razlika je u tome što se u SAD, znatno više nego u Evropi, istraživanja odvijaju na univerzitetima, umesto na samostalnim institutima. Polovinom

proteklog veka ti univerziteti su odskočili po kvalitetu, a prevaga Amerike u broju nobelovaca je otprilike tada i ostvarena. Kao argument u prilog tezi o presudnom uticaju organizacije na naučnu efektivnost uzima se primer Velike Britanije koja ima neku mešavinu evrokontinentalnog i američkog modela organizacije akademskog sektora i čiji je udeo u broju nobelovaca u prošlom veku bio konstantan.

Organizacija naučnog sektora je utoliko uspešna koliko joj je produktivna tzv. organizaciona klima, a poznato je da je ona to više u SAD nego drugde. Tamošnji univerziteti, a isto važi i za pojedince, u položaju su stalnog nadmetanja za sredstva (projekte), kao uostalom i za studente. Kompeticija pouzdano vodi većem učinku. Evropska nauka je još uvek podeljena na razne načine (administrativno, jezički itd.), pa je kompeticije nužno manje. Evropa ima svoje razvijeno središte (maticu; prema jednoj bibliometrijskoj analizi zapravo postoje četiri "metropole evropske nauke": London, Pariz, Amsterdam i Moskva, koja taj status ubrzano gubi), ali i relativno nerazvijenu periferiju. Nivo istraživačkog rada u Evropi varira u znatno većem opsegu nego u SAD. Odavde bi se moglo zjurado primetiti da je evropska nauka u većoj meri balkanizovana. Nove evropske integracije u akademskom sektoru mogu se shvatiti upravo kao pokušaj debalkanizacije evropskog prostora. Njihov krajnji cilj je da se stvaranjem uslova za nadmetanje subjekata podigne opšti nivo obrazovnih i naučnih usluga.

Koliko je, bibliometrijski mereno, naučno bogatstvo Srbije? Kada se iskaže brojem radova objavljenih u SSCI časopisima i uporedno, u odnosu na zemlje iz okruženja (tab. 1.), naš učinak u oblasti društvenih nauka je više nego skroman. U periodu 1991-9 može se identifikovati 271 rad autora s jugoslovenskom adresom (svoga tri su iz Crne Gore), od čega više od trećine otpada na manje vredne priloge (prikaze knjiga i sl.). Produktivnost naših autora na međunarodnoj sceni osetno je niža od one koju imaju njihove grčke, mađarske, bugarske i, što je važnije, slovenačke i hrvatske kolege. U regionu naš je učinak samo iznad albanskog, BiH, i makedonskog, otprilike u nivou Rumunije, gde su društvene nauke tradicionalno u podređenom položaju. Nedovoljno je za utehu, ali treba uočiti da je kvalitet časopisa u kojima su objavljivali srpski autori, izražen impakt faktorom (IFi), ne zaostaje za drugima.

Neke od zemalja koje imaju veći učinak od Srbije, npr. Slovenija, imaju višestruko manje istraživača. Neke druge, npr. Bugarska, praktično su donedavna trpele posledice tutorstva ideologije nad metodologijom. Uprkos tome bugarski istraživači iskazuju veću sposobnost istupanja na međunarodnoj sceni. To potvrđuju i neki koraborativni podaci, npr. jedna uporedna analiza Fonda za otvoreno društvo, prema kojoj su bugarski autori i ne samo oni, nudili kvalitetnije projekte od naših. Hrvatska i Slovenija imaju u posmatranom periodu veći učinak, mada su im startne pozicije bile niže ili ravne našima. Iz podataka se vidi (tab. 1., -dom) da napretku Hrvatske, ubedljivo najvećem u regionu, presudno doprinosi okolnost da je ona u SSCI predstavljena s jednim novim časopisom (ukupno dva; Slovenija od nedavno s jednim, Srbija ni sa jednim). Na taj način tamošnji autori, objavljujući u nacionalnim časopisima direktno doprinose međunarodnoj nauci i istovremeno učinku sopstvene zemlje. Za male zemlje to i jeste najbolja strategija uključivanja u međunarodnu (*mainstream*) nauku. Najbolja i zato što je najjeftinija.

Tabela 1. Radovi "iz zemlje" i "o zemlji" objavljeni u SSCI časopisima u periodu 1991-99

	rad	r-d	čla	kon	IFi	lok	čl-o	IN	IFo
SR	271	269	177	0.25	0.60	.203	464	.377	0.68
HR	856	315	742	0.03	0.59	.446	513	.465	0.59
SL	325	311	255	0.11	0.54	.404	305	.793	0.51
BH	16	16	9	0.13	0.34	.444	462	.019	0.70
MK	24	24	10	0.58	0.60	.800	123	.081	0.64
RU	193	193	122	0.28	0.43	.451	441	.276	0.50
MA	1340	1234	1015	0.09	0.75	.397	1303	.712	0.51
AL	24	24	19	0.04	0.51	1.000	222	.086	0.52

GR	1696	1690	1403	0.07	0.62	.376	1323	1.056	0.59
BU	421	416	301	0.18	0.66	.389	473	.626	0.48

rad = ukupan broj objavljenih radova; **r-d** = ukupan broj objavljenih radova van domaćih časopisa referisanih u SSCI; **član** = broj članaka; **kon** = proporcija kongresnih apstrakata; **IFi** = prosečan impakt faktor časopisa u kojima su objavljeni članci iz zemlje; **lok** = proporcija radova na lokalne/nacionalne teme; **čl-o** = broj članaka autora izvan regiona koji se tiču zemlje; **IN** = indeks eksterne nezavisnosti; **IFo** = prosečan impakt faktor časopisa u kojima su objavljeni članci o zemlji

Domaći autori najviše su objavljivali u SSCI časopisima iz oblasti psihologije, čemu su psihijatri doprineli više nego psiholozi. Zatim su po brojnosti radovi iz ekonomije, političkih nauka i međunarodnih odnosa, dok ih je najmanje, tačnije nijedan, iz filozofije, pedagogije, defektologije, demografije, istorije, geografije, finansija i još nekoliko užih disciplina. Naš učinak je nulti i u modernim disciplinama, npr. javnoj administraciji i poslovnim informacijama. Zanimljivo je da nemamo radova ni u oblasti etničkih studija i prosto neverovatno da u tako dugom periodu nije bilo moguće registrovati nijedan naš rad u pravničkim SSCI časopisima. To je u potpunom neskladu s publicističkom (hiper)aktivnošću pravnika u zemlji. Ukupan broj disciplina u kojima nemamo nijedan rad iznosi 18 (od 51) i veći je nego u drugim zemljama iz regiona, izuzimajući Rumuniju i zemlje s kojima je poređenje neumesno, dakle, Albaniju, BiH i Makedoniju.

Koje su naše komparativne prednosti u domenu društvenih nauka? Ubedljivo najveći RCA indeks Srbija ima u oblasti ženskih studija (13.92), uprkos nevelikom broju radova iz te oblasti (slabost RCA je neotpornost na niske frekvencije). Slede porodične studije (5.57), kriminologija (5.01), psihijatrija-psihoanaliza (3.59), rehabilitacija (3.59) i klinička psihologija (3.23). Očigledno su u proteklom periodu produktivniji bili oni naši autori (bolje autorke, jer je mahom reč o koleginicama) koje su se bavile posledicama krize i rata. Znamo da rat nije bio naša "privilegija" proteklih godina. Zato je umesnije pretpostaviti da su one svoju prednost nad autorima iz okolnih zemalja, pa time i kolegama iz zemlje (jer to je suština RCA pokazatelja) ostvarile zahvaljujući boljim uslovima. To se bezbedno može tvrditi bar za ženske studije koje su u proteklom periodu bile više nego druge oblasti podržavane od međunarodnih fondacija. Iz takve podrške proističu i određene, bar moralne obaveze da se objavljuje u inostranim časopisima. U svakom slučaju malo je verovatno da je reč o većoj međunarodnoj konkurentnosti. Citiranost domaćih autorki koje se bave ženskim studijama sasvim je niska, jednako u SocioFaktu,[†] kao i u SSCI (gde iznosi 1 citat).

Zanimljivo je da se međunarodna produkcija domaćih autora odlikuje i malim brojem radova posvećenih lokalnim/nacionalnim problemima. Pokazatelj te vrste (lok) manjkav je, jer kao lokalne izdvaja samo radove sa specifičnim srpskim odrednicama (npr. toponime, kao Belgrade, ili lična imena, kao Milosevic), ali ne i jugoslovenske odrednice (npr, Yugoslav war ili Tito). Ali, isto važi i za ostale bivše članice SFRJ, pa je bar u odnosu na njih komparabilan. Prema tome, ipak je reč o nekom vidu selektivnog predstavljanja, kome nije lako prepoznati uzrok. Ne treba isključiti mogućnost da je to u vezi sa međunarodnim sankcijama u nauci, odnosno autocenzurom domaćih autora, koje su ih navodile da nude radove na geografsko-politički neutralne teme.

Verovatnost objavljivanja zavisi, razume se, i od relevantnosti/aktuelnosti sadržaja rada. Naš učinak je, međutim, nizak uprkos tome što su istraživački problemi kojima smo se bavili nesumnjivo bili međunarodno atraktivni. Mada je pažnja stranih istraživača bila manja od medijske, ona je nesporno bila velika. Brojci koja o tome svedoči (tab. 1, rd-o) treba, naime, dodati 661 rad, koliko se odnosi na ukupni bivše-jugoslovenski prostor, pa ih je nemoguće razvrstati na zemlje koje tom prostoru pripadaju. Broj radova posvećenih jugoslovenskim zemljama neprestano je rastao u SSCI, i uz gornju korekciju, postao na kraju višestruko veći nego broj radova iz tih zemalja. U 1999 godini Srbija/SRJ je prema interesu stranih istraživača izbila na prvo mesto u regionu.

Utisak o istraživačkoj privlačnosti Srbije (SR Jugoslavije, raspada SFRJ) još je jači ako zaključujemo na osnovu broja knjiga-monografija posvećenih našoj zemlji. Kada se izdvoje samo knjige koje u naslovu sadrže toponime Jugoslavija ili Srbija, a objavljene su u protekloj deceniji i citirane u SSCI, dobija se brojka 390. U SocioFaktu su citirana čak 242 takva naslova. Poznata elektronska knjižara Amazon uzvraća na takav zahtev sa 584 naslova. Te brojke su u velikoj nesrazmeri sa zastupljenošću domaćih monografija u SSCI. Više od jednog citata tu imaju samo Ekonomija destrukcije M. Dinkića i Srpska strana rata u uredništvu N. Popova.

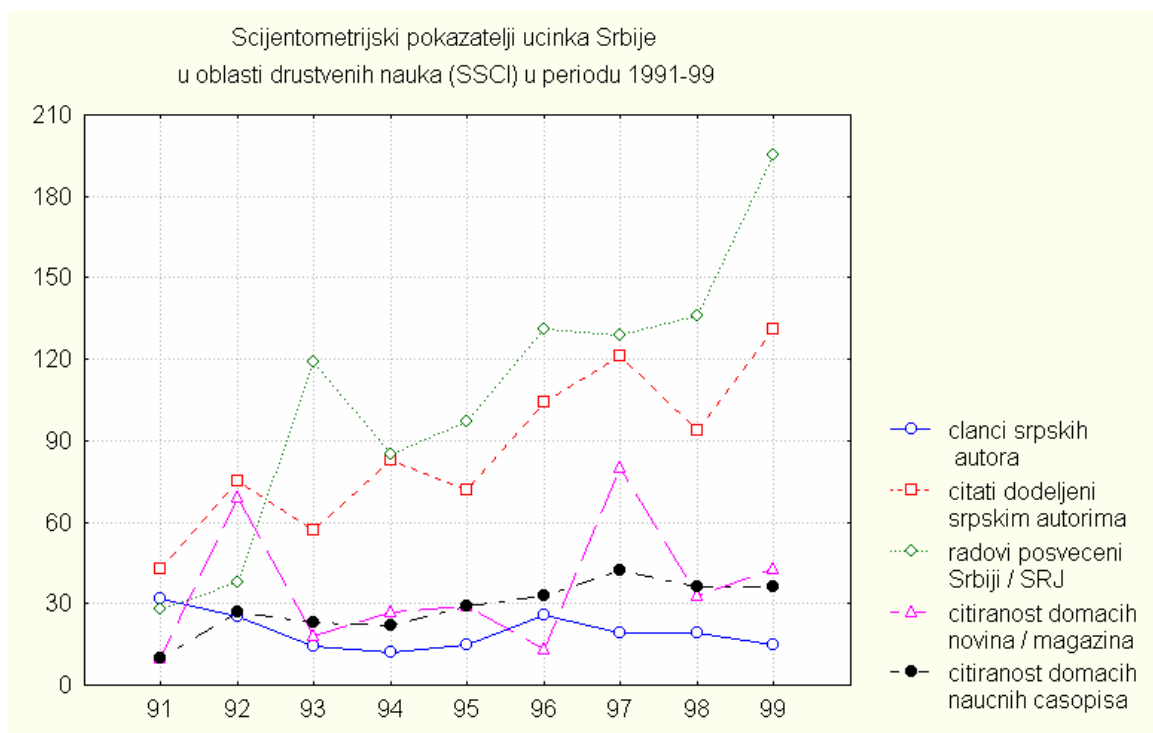
Kada se broj radova iz jedne zemlje izrazi u odnosu na broj radova o toj zemlji (domaći autori isključeni) tj. kao indeks eksterne (ne)zavisnosti (IEN, Shrum i Boggs) dobija se pokazatelj koji omogućuje poređenje s obzirom na jedan vid razvijenosti nauke. IEN je za Srbiju iznosio 1991. godine 3.6., 1992. godine 1,3, da bi 1993. godine pao na vrednost 0,3 i zadržao se u toj ravni. To je bitno niže nego u ostalih zemalja s kojima je poređenje umesno, ponovo izuzimajući Rumuniju. IEN se tumači kao stepen uključenosti spram izolovanosti jedne nacionalne naučne zajednice, discipline ili domena u međunarodnu nauku. Dramatičan pad tog pokazatelja, verovatno bez presedana, u punoj je saglasnosti sa hronologijom društvenih zbivanja u zemlji i predstavlja mali prilog njegovoj validnosti.

Vladajuće objašnjenje za probleme koje smo proteklih godina imali u nauci pozivalo se na materijalne teškoće proistekle iz sankcija i same sankcije, uključujući sankcije međunarodne naučne zajednice. Naravno da je sve to moralo imati uticaja na produktivnost domaćih autora na međunarodnoj sceni. Pitanje je, ipak, da li je to i dovoljno objašnjenje za stanje kakvo jeste. Nedostatak novca ne mora u društvenim naukama da bude dovoljan razlog za prekid, pa ni pad naučno-publicističke aktivnosti. Čini se da je nedostatak motivacije, naročito sistematskih podsticaja da se objavljuje u inostranstvu, dakle jedan trajan razlog, verovatniji uzrok nezadovoljavajućeg domaćeg učinka. Konačno, nešto novca je iz budžeta ipak izdvajano, nemalo je namicano i iz drugih izvora, i umesnije je pitanje kako je i na šta taj novac utrošen. Određeno svetlo na to baca i nalaz da je učešće kongresnih apstrakata u ukupnoj SSCI produkciji naših autora veće nego u njihovih uspešnijih kolega. Evidentno je da je naš "kongresni učinak" protekloj deceniji bio prevelik spram izdavačkog. To je vidljivo i iz SocioFakt-a, gde se može identifikovati nemali broj autora bez naučnog prestiža koji su u ratnim godinama uspevali da posete i po nekoliko takvih skupova. Neki su održavani i u udaljenim, egzotičnim zemljama. Sklonost da sredstva trošimo na taj, manje efektivan (i više ugodan) način podstakla je autore SocioFakta na posebno elaboriranje, kako stranih, tako i domaćih naučnih skupova. Udruživanje tih podataka s podacima o finansiranju omogućilo bi racionalizaciju tog vida ulaganja.

Pažnju zaslužuje i popis inostranih autora koji su se bavili našom zemljom. Sudeći po skromnom impakt faktoru časopisa u kojima objavljuju, oni kao grupa nisu naučnici najvišeg ranga, ali se ne sme prevideti da je ta vrednost, uz onu za BIH, ipak, najviša u regionu (kolona IFo). Ti autori morali bi da budu predmet našeg interesovanja, bar toliko koliko i domaći istraživači – emigranti u koje se polažu velike nade, a čiji je naučni status neuporedivo niži, kada ga uopšte imaju. Prema radovima inostranih autora o Srbiji/SRJ trebalo bi da se odnosimo kao prema besplatnim izvorima saznanja (reč je istraživačkom radu koji nije finansiran odavde), a prema odabranim među njima kao prema potencijalnim nosiocima važnih uloga u našoj nauci: recenzentima domaćih projekata, inostranim članovima domaćih časopisnih redakcija i gostujućim predavačima na domaćim skupovima i univerzitetima. Upravo zato inostrani autori koji se bave Srbijom i njihovi radovi pridruženi su SocioFaktu kao dopunska baza.

Produktivnost u SSCI je legitimna mera nacionalnog učinka. Međutim, tek koristeći citiranost stičemo pravo da govorimo o nacionalnom doprinosu u punom značenju. Citiranost se u SSCI može utvrditi brojem citata u svojstvu prvoimenovanog autora,

dakle nepotpuno i pristrasno, ali smatra se i dovoljno za poređenje na međunarodnom planu. Tako utvrđen broj citata koji se mogu pripisati našim aktivnim autorima (onima koji u SocioFakt-u imaju bar jedan rad; N=4745) u periodu 1991-1999 iznosi ukupno 1509. Većina citata, naravno, potiče od inostranih autora (1303). Sa prosečno 0,03 citata po aktivnom istraživaču godišnje Srbija svakako ne spada u naučno bogate zemlje. U posmatranom periodu naša citiranost je, doduše, bila u stalnom porastu (graf. 1), ali je evidentno da se to ne može pripisati porastu kvaliteta naših radova, već jačanju interesovanja stranih autora za naše prilike. I naša citiranost i njen porast više su zasnovani na vannaučnim izvorima (novinama, magazinima i biltenima), nego na naučnim časopisima. To, svakako, svedoči o tome da su inostrani autori u srpskoj literaturi više "tražili" činjenice (izjave, događaje, podatke i sl. dakle istraživačku građu), nego istraživačke produkte (nalaze, teze ili teorije). Neuobičajen razmer ta dva citatna izvora baca dopunsko nepovoljno svetlo na međunarodni status naših istraživača.

Međunacionalno poređenje s obzirom na citiranost nije moguće samo na osnovu SSCI, bez dopunskih podataka. Minimalni uslov za to je popis autora i njihovih radova (ili bar specijalnosti) iz svake od zemalja iz uzorka. Ipak, i orijentaciono poređenje dovoljno je za zaključak da naši autori s obzirom na citiranost zaostaju za svojim hrvatskim i slovenačkim kolegama. Za očekivati je da je razlika u odnosu na grčke i mađarske autore bude još izrazitija. Poznato je da broj radova iz jedne zemlje, i to međunarodno vidljivih radova, mora da pređe kritičnu masu da bi se odrazio na citiranost. Vraćajući se razlozima stanja u ovom delu naše nauke, mora se reći da je malo verovatno da su se međunarodne naučne sankcije, koliko ih je uopšte bilo, odrazile na našu citiranost. Ako je i moguće zamisliti urednike koji sankcionišu kolege i članke koje oni nude, kako zamisliti autore koji dok citiraju sankcionišu neke izvore, pošto istovremeno sankcionišu i kvalitet svojih radova. Uostalom, nije uvek lako ni prepoznati autore koji su "pod sankcijama". Ima jedino bibliometrijskih indicija da su hrvatski autori to bili u stanju i da su to činili. Analizu te vrste treba ostaviti njihovim scijentometričarima. Za nas je važno da u tom pogledu nije bilo retorizije. Iz SocioFakta se vidi da je citiranost hrvatskih autora u toku prethodne dekade ostala u nas vrlo visoka, čineći skoro 5% ukupnog broja citata u bazi, što je više od citiranosti francuskih, nemačkih ili ruskih izvora. Njeno blago

opadanje može se u potpunosti objasniti udruženim efektima zastarevanja stare i nedostupnosti nove hrvatske literature.

Mora se, dakle, ojačati ocena da su unutrašnji i trajni, a ne situacioni činioci važniji za objašnjenje stanja u domaćim društvenim naukama. Za punu analizu uzroka trebalo bi bibliometrijske podatke dovesti u vezu i s ekonomskim pokazateljima, prvenstveno obimom ulaganja u društveno-naučne discipline. To nije lako, jer su podaci te vrste za našu i neke okolne zemlje nedostupni, nepouzdati, a često i neuporedivi. Uvođenje grubih pokazatelja, kao što su broj stanovnika i nacionalni dohodak, utiče na apsolutne odnose, ali ne i na rang Srbije u regionu.

Opšta nepovoljna slika o našem naučnom učinku nije, naravno, specifična za društvene nauke. Slični trendovi i odnosi već su uočeni u prirodnim, biomedicinskim i tehničkim naukama (S. Filipi-Matutinović). Iz tih podataka vidi se da je 1993 godine Beograd imao pad u broju objavljenih radova u SCI, nakon čega je izgubio prethodni primat u odnosu na Zagreb i Ljubljanu, ali i Bukurešt i Sofiju. Budimpešta i pogotovo Atina imali su u posmatranom periodu (1980-1995) višestruko veći učinak. Ti podaci nisu striktno uporedivi s našima, jer se ne tiču zemalja, već samo glavnih univerzitetskih centara. Zato ih dobro upotpunjuje jedan drugi pregled (R. Igića) iz koga se vidi učinak bivše-jugoslovenskih zemalja. Srbija je prema tom izvoru krajem osamdesetih sa oko 900 radova godišnje imala veći učinak od Hrvatske i skoro dvostruko veći od Slovenije, da bi 2000-te sa 1.113 radova pala na treće mesto, iza Slovenije na prvom (1.706) i Hrvatske (1.241) na drugom. Uopšte uzev, naš učinak je više nego četvorostruko niži nego mađarski, približno kao i u društvenim naukama. Ipak, treba registrovati da ova analiza beleži blag porast broja radova srpskih autora u SCI protekle decenije, što sa SSCI nije slučaj. Taj nalaz, ma kako izolovan i za sada neobjašnjen, zaoštava pitanje stanja, ali i relativnog položaja naših društvenih nauka.

Šta zaključiti? S jedne strane, situacija se čini poraznom. Iz zemlje u kojoj se dogodio društveni eksperiment istorijskih razmera, u kojoj je u ime toga što "gubi medijski rat" potrošen veliki novac na produkciju "naučnih istina o našoj stvarnosti" i zemlje koja je intrigirala sve pa, vidimo, i međunarodnu naučnu zajednicu, priložena je fondu svetske nauke, a to SSCI nesumnjivo jeste, jedva prepoznatljiva količina naučnog iskustva. O tome šta nam se događalo svedočiće, za sada, uglavnom dela inostranih autora. Problem nije u tome što ona nisu naša, već što su loša. S druge strane, stanje je upravo takvo kakvo je moralo biti, jer posledice tog istog eksperimenta nisu mogle mimoći nas, domaće istraživače, koji bismo srpske društvene (ne)prilike znali da objasnimo ili bar opišemo bolje i kojima je to bilo profesionalna, građanska i, zašto ne dodati, patriotska dužnost. U tom »istraživačkom poduhvatu« mi smo, ipak, bili koeksperimentatori, a mnogi među nama i više od toga.

Naš učinak je, razume se, puno više od propuštene prilike. Koliko je do toga, ona se može nadoknaditi. Važnije je to da se sada postavlja pitanje koliki je realno potencijal naše današnje naučne, samim tim obrazovne i, iz nje reprodukovane, profesionalne elite. U danima koji predstoji, vremenu tzv. tranzicionog šoka, s proširenjem saradnje sa svetom i njenim prenosom s nivoa vlade na nivo eksperata, a odatle na nivo profesionalaca, naše društvo očekuju nova iskušenja. Širi krug izvršilaca moraće tada da iskaže svoju sposobnost komuniciranja s međunarodnim partnerima i problemima. Postavlja se pitanje da li oni mogu da obave tu ulogu.

Kada je, pak, reč o ozdravljenju naše nauke i evaluaciji kao medikamentu, za sada je umesno jedino zaključiti da je međunarodni učinak Srbije u oblasti društvenih nauka dovoljno nizak da evidentno ne može da posluži kao osnova za vrednovanje domaćih naučnih subjekata. Za nešto tako neophodna je nacionalna citatna baza, baza u kojoj participira dovoljan broj autora i njihovih radova, disciplina i časopisa, instituta/fakulteta i izdavača. Samo u tom prostoru razlike u učinku među njima mogu da se najpre

statistički prepoznaju, zatim priznaju i najzad upotrebe u sistemu evaluacije, kao neophodnom uslovu za oporavak i napredak nauke u Srbiji.

(iii) Vrednovanje časopisa

Naučni časopisi su centralne institucije nauke (Doreian). To nisu akademije nauka, univerziteti ili naučna udruženja. To nikako ne bi smela da budu ni ministarstva za nauku ili, još gore, naučne fondacije. Stanje stvari u jednom domenu nauke, ono što je vladajuće ili važeće, ne traži se u naučnim enciklopedijama ili naučnim monografijama (u nas tako favorizovanima), još manje u udžbenicima, već u člancima objavljenim u časopisima. Časopisi su neke vrste službeni listovi u kojima se oglašavaju sadržaji aktuelnog naučnog saznanja "pravovaljanog do prvog amandmana", novog članka kojim se to saznanje upotpunjuje ili potire. Autoritet časopisa ima više izvora, ali je svakako najvažniji visok stepen verifikacije sadržaja. U časopisima on je najviši mogući. Jedino tu mehanizam za verifikaciju obuhvata ukupnu naučnu javnost, od urednika, preko recenzenata, do svih pripadnika naučne zajednice kao potencijalnih kritičara. Kvalitet vrhunskih časopisa pothranjuje se sistematskim praćenjem njihove uticajnosti.[‡] Zato vrhunski naučni časopisi imaju tako razrađen postupak prihvatanja radova, tako ugledne urednike i recenzente, tako visoku cenu i tako dugu tradiciju. Najbolji među njima svete su krave nauke. Lakše je zamisliti ukidanje Nobelove nagrade, nego to da se ugasi *New England Journal of Medicine*.

U nerazvijenim sredinama značaj naučnih časopisa, se ne razume. Zato i jesu nerazvijene. U nas je čak na delu veliko licemerje: časopisi se podržavaju retorički, a sabotiraju finansijski. Prednost se daje manifestacijama, posebno skupovima i naročito jubilarima. Takav odnos ima za posledicu to da nijedan naš časopis nije predstavljen u citatnim bazama ISI. Samim tim ne može se braniti važeća kategorizacija MNTR koja status časopisa međunarodnog značaja priznaje mnogima. Činjenica da su neki domaći časopisi referisani u nekim disciplinarnim međunarodnim sekundarnim publikacijama, odnosno bazama, pohvalna je ali nedovoljna za takvu kvalifikaciju. Mera međunarodnog značaja može biti samo citiranost (impakt) časopisa, a dokaz njegovog postojanja samo svrstavanje časopisa u neku od baza ISI.

U bazi SSCI naše periodične publikacije ostvarile su u periodu 1991-99 ukupno 666 citata. Neobično mnogo, skoro dve trećine citata otpada na biltene, magazine i novine. Najčešće je citirano *Vreme*, 78 puta, od toga 73 puta od inostranih autora. Slede *Ekonomika politika* (73, 67), *NIN* (35, 33), *Politika* (44, 33), *Borba* (39, 32), *Republika* (23, 21) itd. Među časopisima najviše je citirana *Sociologija* (24, 15), zatim *Psihologija* (12, 7), *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije* (9, 8), *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke* (8,8), *Psihijatrija danas* (8, 7), i *Yugoslav Journal for Operations Research* (8, 4). Više od jednog citata imaju još i *Statistička Revija* (6,0), *Stanovništvo* (4, 4), *Pedagogija* (3, 2), *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* (2, 2), *Filozofija i društvo* (2, 2), *Gledišta* (2, 2), i *Vojno delo* (2, 2). Čak 32 od 58 časopisa, koliko ih se referiše u *SocioFaktu*, nema nijedan citat. Uz svo razumevanje za teškoće koje časopisi iz jedne male zemlje imaju u svom međunarodnom predstavljanju, niko, od uredništava, preko izdavača, do finansijera (MNTR) takvim učinkom ne bi smelo da bude zadovoljan.

Slab međunarodni učinak ne mora biti posledica slabog kvaliteta. Bar deo naših radova ima šta da ponudi međunarodnoj naučnoj javnosti. Problem je u tome što naši časopisi nisu dovoljno "vidljivi". Njihova međunarodna cirkulacija oslanja se praktično jedino na razmenu, jedan prevaziđen mehanizam. Svega nekoliko ih je predstavljeno u sekundarnim međunarodnim publikacijama. Pokušaj nekih uredništava da prelaskom na

izdavanje na svetskim jezicima prođu u svet očevidno ne donosi rezultate. *Facta Universitatis*, jedna novopokrenuta serija, i *Yugoslav Law*, koji više od 40 godina izlazi na

stranim jezicima imaju samo po jedan citat. Štampanje na stranim jezicima, ako se na tome ostane, sa scijentometrijskog gledišta je bacanje novca. Stranice na Internetu kao alternativni put diseminacije ne koriste se u pravoj meri i na pravi način. Samo nekoliko naših časopisa predstavljeno je na *web* stranicama izdavača, tri u vidu sadržaja i dva u obliku punog teksta. Dati su u formi nepretraživih arhiva umesto kao baze, što ih praktično čini nepristupačnima za stranog korisnika, naviknutog na određeni komfor. Mnoge prezentacije domaćih akademskih ustanova urađene su taman tako da su pre sredstvo odvratanja nego privlačenja potencijalnih korisnika i, što je važnije, partnera. Na jednoj od njih koja pripada vrlo uglednom institutu s mnoštvom uticajnih autora i javnih ličnosti prvoga reda, mesecima su na popisu istraživača stajali neslano šaljivi sadržaji (npr. zvanje: "levo smetalo"). Nije reč o hakerima, već o jednom od mnogih slučajeva poveravanja ozbiljnog posla neprofesionalcima, među kojima evidentno ima i psihopata. Još veću štetu domaćoj nauci nanose priučeni statističari. Lako je pokazati da u pozadini obeju pojava nije nemaština, nego neumesna i sumnjivo motivisana štednja. Reč je ponovo o (etičkom) integritetu naše nauke i naučnika.

Dok je stanje takvo kakvo jeste, moramo se pomiriti s tim da naši časopisi svoju funkciju ne obavljaju na međunarodnom planu. Oni su, prosto, glasila nacionalnog dometa i značaja. To nikako ne znači da su za potcenjivanje. U jednoj perifernoj, relativno nerazvijenoj i izolovanoj naučnoj sredini, nacionalni časopisi su dopuna međunarodnima i njihova zamena. U njima se objavljuju prvenstveno radovi domaćih autora i sadržaji relevantni za lokalnu profesionalnu praksu. Da ih nema, sadržaji te vrste ne bi ni bili objavljeni, bilo zbog nezainteresovanosti međunarodnih časopisa za probleme lokalnog značaja, bilo zbog nemoći većine naših autora da ponude rezultate proizvedene po svetskim standardima. Mlađim istraživačima domaći časopisi su važniji od inostranih, pošto inostrane teško koriste, ne toliko zbog jezičkih, koliko zbog prepreka metodološke prirode. Nije mali broj ni autora sa naučnim statusom koji realno nisu u stanju da prate vrhunsku periodiku iz svoje oblasti. Iz *SocioFakta* se vidi da velik broj aktivnih autora uopšte ne koristi (ne citira) inostranu periodiku.

Ukupan broj domaćih časopisa iz oblasti društvenih nauka trenutno je premali za jednu izolovanu, inostranim časopisima neopskrbjenu sredinu i istovremeno prevelik za njihov kvalitet, materijalni položaj izdavača i motivaciju potencijalnih saradnika. S promenama u državi i društvu u protekloj deceniji promenjen je i ambijent nacionalnog izdavaštva u oblasti društvenih nauka. Neki časopisi su ugašeni, a pokrenuti su novi od kojih je samo deo opstao. Mali broj časopisa izlazi redovno. Neregularnost ima takve razmere da u većine časopisa kompromituje status periodičnog glasila. Mnogi su praktično prestali da izlaze. Među njima su i neki duge tradicije i visoke citiranosti u nacionalnim okvirima, npr *Anali pravnog fakulteta u Beogradu* (s 337 citata, od čega 267 u drugim časopisima), *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* (344/236) ili *Theoria* (78/55). Periodicitet je nadomak stogodišnjice izgubio i *Arhiv za pravne i društvene nauke*, najstariji domaći časopis iz domena društvenih nauka, što je za žaljenje i osudu.

Bibliometrijski kvalitet velike većine domaćih časopisa nije dovoljan za "međunarodno tržište", zasićeno ogromnim i sve većim brojem izvrsnih časopisa. Iz EINUS-ovog [§]izveštaja za oblast pedagogija-psihologija (tab. 1) vidi se da se o zahtevima te vrste ne vodi računa. Neki od časopisa ne zadovoljavaju ni uslove koja se moraju postaviti za nacionalnu bazu, ako želimo da ona bude naučnog karaktera. Čak i opremljenost radova (opr), koja se postiže jednostavnim zadovoljavanjem osnovnih, praktično minimalnih domaćih standarda propisanih od MNTR, retko doseže maksimalnu vrednost (10).

Tabela 1. Bibliometrijski pokazatelji kvaliteta časopisa grupe pedagogija-psihologija za period 1991-2000

	opr	nref	star	legr	r.ia	r.sj	r.bjr	časr	r.ip
Akt. neurol. psihijat.	9.5	10.9	10.6	100.0	6.0	0.8	96.2	42.7	58.9
Časopis za KPISP	9.2	20.4	12.1	100.0	13.3	18.3	98.3	34.2	64.6
Andragoške studije	9.1	14.5	12.8	90.8	35.4	3.3	77.6	13.1	55.9
Psihologija	8.7	18.2	13.7	100.0	6.6	10.6	95.9	42.0	63.2
Zbornik IPI	8.6	23.6	12.6	99.4	7.3	0.6	96.3	33.6	62.2
Nastava i vaspitanje	8.3	8.5	14.8	99.8	2.1	0.0	77.4	17.4	24.3
Psihijatrija danas	7.2	17.4	10.2	99.5	9.4	23.0	94.5	40.8	71.8
Beog. defekt. škola	7.0	7.7	11.3	98.5	1.8	0.0	80.7	17.6	29.5
Pedagogija	4.7	4.7	12.8	69.1	3.0	0.2	49.1	12.1	14.0

opr=opremljenost radova; **nref**=broj referenci po radu; **star**=starost referenci (citatni poluživot); **legr**=legitimnost radova; **r.ia**=udeo radova inostranih autora; **r.sj**=udeo radova na stranim jezicima; **r.bjr**=udeo radova s bar jednom referencom; **časr**=udeo časopisnih referenci; **r.ip**=udeo referenci inostranog porekla

Podaci o njihovoj nacionalnoj citiranosti, ilustrovani ovde izveštajem za istu oblast (tab. 2), pokazuju da se i u našim uslovima ta vrsta pokazatelja može koristiti za njihovo vrednovanje. Ukupan broj domaćih časopisa iz svake od širih oblasti društvenih nauka i njihova međusobna citatna razmena ipak nisu dovoljni da bi se "impakt faktor" (IF), mogao koristiti na način kako se to čini u svetu. IF se računa tako da ne isključuje autocitate, a vidno je da oni previše učestvuju u ukupnoj citiranosti mnogih naših časopisa. To govori o njihovoj zatvorenosti. Važi načelo da je časopis vredan u meri u kojoj se citira u drugim časopisima. Zato je u nacionalnim okvirima umesnije koristiti heterocitiranost (hIF). No, iz podataka se vidi da i broj heterocitata jednako korelira sa stažom i voluminoznošću časopisa. To nije slučaj s heteroimpaktom, jer se računa na osnovu citiranosti samo u toku prethodne dve godine. Samim tim, on ne uvažava "minuli učinak" i pruža priliku i novopokrenutim časopisima da budu konkurentni. Jedan od takvih, Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju, ima ubedljivo najviši heteroimpakt. Nakon tri godine izlaženja skinut je s liste MNTR za sufinansiranje, što svedoči o neozbiljnosti bivšeg (i još uvek važećeg) sistema odlučivanja o sufinansiranju. Može se, dakle, zaključiti da je heteroimpakt najbolje merilo uticajnosti časopisa u našim uslovima.

Tabela 2. Pokazatelji citiranosti časopisa grupe pedagogija-psihologija za period 1991-2000

	gru	het	rel	h-r	IF	hIF
Psihologija	438	288	31.3	20.5	9.0	1.9
Zbornik Inst. ped. istraživanja	375	170	46.9	20.8	28.8	4.0
Nastava i vaspitanje	183	104	9.3	5.3	2.6	0.4
Pedagogija	147	100	7.7	5.4	2.5	0.3
Psihijatrija danas	127	61	11.4	5.8	3.8	0.8
Beogradska defektološka škola	95	7	11.6	1.6	8.1	0.1
Časopis za KPISP	47	30	26.3	15.0	19.8	7.6
Andragoške studije	6	2	6.5	2.8	6.2	2.1
Akt. iz neurologije i psihijatrije	3	0	0.5	0.0	0.9	0.0

gru=broj citata; **het**=broj heterocitata; **rel**=odnos broja citata i broja objavljenih radova; **h-r**=odnos broja heterocitata i broja objavljenih radova; **IF**=prosečni impakt faktor; **hIF**=prosečni heteroimpakt faktor

Ako se zapitamo nad uzrocima stanja u domaćem periodičnom izdavaštvu mora se poći od materijalnih (ne)prilika. Kada je o tome reč glavni krivac može biti samo država. U proteklom periodu MNTR je nedovoljno brinulo o domaćoj periodici. Ukupna sredstva za sufinansiranje bila su mala i nesigurna, a njihova alokacija u neskladu s realnim značajem pojedinačnih časopisa. O obimu sufinansiranja presudno su odlučivali kriterijumi vannačne prirode. Disciplinarna zastupljenost sufinansiranih časopisa odudara

od one u matici društvenih nauka, koju baza SSCI nesumnjivo odražava. Razlike su dramatične i pokazuju da su neke oblasti, npr. pravne nauke pozitivno diskriminirane. U međuvremenu pokazalo da upravo pravni časopisi imaju najviše teškoća da održe periodicitet, što potvrđuje da je njihov broj (10) prevazilazio realne potrebe i mogućnosti pravničke akademske zajednice. Nekim časopisima je pri kategorizaciji dodeljen nezasluženo visok rang, što ima reperkusije ne samo na obim sufinansiranja, već i na sistem vrednovanja individualnog učinka. Normativna akta su u ovoj oblasti neusaglašena i nedovoljno razrađena. Svih šest uslova koje važeći pravilnik postavlja da bi se časopis smatrao naučnim mogu se s lakoćom izigrati. Nespremnost MNTR i njegovih organa (komisija i odbora) da se sistematski bave vrednovanjem časopisa zatvorila je put prirodnom unapređenju njihovog kvaliteta. Mada neki pokazatelji kvaliteta, npr. udeo časopisnih referenci u radovima ili udeo referenci na stranim jezicima, beleže očekivani i prirodni porast tokom protekle decenije, oni glavni, od kojih najviše zavisi eventualni prijem u SSCI, kontinuirano su se pogoršavali (starost referenci) ili stagnerali (broj referenci). To je neobično i protivi se svim poznatim trendovima. Suština problema je u tome da nije nađen, ako je uopšte tražen, mehanizam koji štiti izdavače i istovremeno ih obavezuje na unapređivanje kvaliteta časopisa. Ti zahtevi samo naizgled suprotstavljeni. S osloncem na javno i objektivno vrednovanje bar oni se mogu lako zadovoljiti.

Kada je reč o kvalitetu časopisa, glavna odgovornost ne može biti na državi. Zatajili su i izdavači, a posebno uredništva. Broj grubih materijalnih grešaka u uređivanju je nedopustiv, a opremljenost radova, posebno kvalitet sažetaka na stranim jezicima u mnogim časopisima skandalozan. Recenzentski postupak je nesolidan, a ima i indicija da je u mnogim časopisima napušten. Urednička klasifikacija radova suviše često je nekorektna i zasnovana na vannaučnim merilima, uglavnom statusu autora. Kvalifikaciju originalnog naučnog rada zadobijali su radovi bez odgovarajućeg pokrića. Mnoga konferencijska saopštenja, a u nekim slučajevima čak i prikazi knjiga, štampana su kao naučni članci. Istovremeno su niži status zadobijali uzorni i korisni prilozi empirijskog, odnosno tehničkog (aplikativnog) karaktera, čime je autorima naneta direktna šteta. Vidno je da se uredničke klasifikacije članaka ne mogu koristiti pri vrednovanju učinka. Kao merilo naučnog karaktera umesnije je koristiti opremljenost članka (literaturom, apstraktima itd.), što se u EINUS-u i čini.

Loše uređivanje ima takve razmere, da se ne može objasniti samo materijalnim teškoćama. Deo urednika, mora se to reći bez obzira na njihov naučni status, nije kompetentan za tu ulogu. Mnogi se nisu potrudili da upoznaju izdavačke standarde, ne samo međunarodne, već i one propisane od MNTR. Krivaca, dakako, ima i na drugoj strani. U uslovima besparice i raširene rezignacije izdavači i uredništva su bili u velikim teškoćama. Časopisi su praktično izgubili "status robe" i time prirodan materijalni oslonac. Pretplata je protekle decenije opadala, da bi u većine časopisa jednostavno prestala. Specijalne (fakultetske i institutske) biblioteke nisu redovno naručivale domaće časopise iz svoje oblasti ni u doba kada im je cena bila simbolična, što je još jedno svedočanstvo da su naši problemi u etičkoj, koliko i u materijalnoj ravni. U takvoj situaciji uredničke uloge obavljali su ne oni najkvalifikovaniji, već pre najspremniji da se nose sa teškoćama. Bilo je slučajeva velikog požrtvovanja urednika u nastojanju da nekako očuvaju časopis. Žalosno je da je u zemlji u kojoj je nacionalizam bio vladajuća ideologija o sudbini nacionalnih časopisa odlučivao entuzijazam pojedinaca i donacije inostranih fondacija, najčešće Fonda za otvoreno društvo. Nebriga o njima bila je opšta ili bar široko rasprostranjena. Skoro polovina svezaka domaćih časopisa izdatih u posmatranom periodu ne može se naći, ni u Narodnoj, ni univerzitetskim bibliotekama. Njihovi elektronski servisi (OPAC) ne referišu domaće časopise sistematski, kako bi bar njihov sadržaj bio dostupan korisnicima. Zato su temeljno, po zahtevnim međunarodnim standardima, revnosno obrađivane mnoge knjige koje su trajno kontaminirale naučni i kulturni prostor ove zemlje.

No, glavni manifestni problem naše periodike i neposredni uzrok njenog lošeg kvaliteta je ipak nedovoljna ponuda radova. Kvalitet časopisa u svetu obezbeđuje pre svega povoljan selekcionni razmer, a on je u većine naših časopisa negativan. Hronični problem kako namaći dovoljan broj radova za predstojeći broj, neki urednici rešavali su čak tako što su sami prerađivali radove koji su za odbijanje. U nedostatku novih neki su prešampavali članke stranih i starih domaćih autora. Prešampavani su i radovi aktivnih autora objavljeni u drugim časopisima, što je nedopustivo. (U SocioFaktu se može identifikovati preko stotinu radova istih autora i naslova objavljenih u dva časopisa). Svojim "požrtvovanjem" urednici su tako zatvarali krug odgovornih koji započinje s državom, a završava s autorima. Država je naučnicima obezbeđivala novac ne obavezujući ih da izvrše svoj deo ugovora i objavljuju radove, podrazumeva se, valjane i korisne. Naučnici novac ne odbijaju jer nije reč o novcu, već o "socijalnoj pomoći". Fakulteti i instituti u svojstvu izdavača (i inače) posreduju u tome s razumevanjem za obe strane. Svi gube, a gubici se prevaleju na kvalitet. Kao i u svemu drugom, zahvatalo se iz najjeftinijeg i najvećeg resursa, budućnosti. U tome se sastojao Ugovor o nauci na naš način. Sada je budućnost došla bar utoliko što je Ugovor suspendovan, a zaostali računi moraju da se isplate.

Ugovori o nacionalnom periodičnom izdavaštvu su u nadležnosti države. Ona nije neposredno zadužena za kvalitet, ali jeste za ambijent u službi kvaliteta.** Nove vlasti (MNTR) se još uvek nisu izjasnile o svom odnosu prema domaćoj periodici. Ima razloga za bojazan da će ona biti "puštena niz vodu". Oni koji se njome bave trebalo bi bar da upozore. U Srbiji, ako joj je do napretka, naučni časopisi su neophodni.†† To ne bi smelo da bude sporno, kao što je nesporn i model njihovog (su)finansiranja. U malim, nerazvijenim zemljama naučno izdavaštvo je nacionalno dobro. O njemu brine država, a njegova svrsishodnost i kvalitet obezbeđuje se vrednovanjem u okviru nadmetanja za državnu podršku. Kriterijumi za evaluaciju ohrabruju unapređivanje časopisa i njihovo uključivanje u sistem međunarodne razmene naučnih informacija. Oni časopisi koji to ostvare u većoj meri dvojako su honorisani: većim sredstvima i višim statusom u postupku vrednovanja naučnog učinka pojedinaca i institucija. Oni, pak, pojedinci koji žele i mogu više od toga, objavljuju u međunarodnim časopisima, čiji je status u sistemu vrednovanja viši. Taj jednostavni model odavno je inaugurisan i u Srbiji. Problem je u tome što ne funkcioniše, a jedini razlog za to je što nema evaluacije. Evaluacija kakvu imamo ne može se tako zvati, jer nije, ni regulisana (najbolje zasebnim pravilnikom, kao u Sloveniji), ni redovna, ni javna, ni kompetentna. Nije zasnovano na objektivnim, proverljivim i međunarodno prihvaćenim merilima. Vrednovanje domaćih časopisa ima sada formu neprincipijelnih nagodbi pojedinaca odabranih na neprincipijelan način. Iskustva, najbliži je primer Hrvatske, pokazuju da se napredak u oblasti periodičnog izdavaštva ostvaruje lakše i brže nego u bilo kojoj drugoj oblasti istraživačkog rada. Dovoljno je da država preuzme ingerencije i izvršava svoje obaveze. Ona je u položaju da bar u toj oblasti može neposredno da nagrađuje i neposredno da kažnjava. Ne treba sumnjati u to da su ljudi od nauke, autori, urednici i drugi, kada se podvrgnu efikasnom instrumentalnom uslovljavanju, subjekti koji brzo uče.

(iv) Vrednovanje učinka institucija

Značaj "evaluativne države" kao doktrine javne uprave, pa tako i naučnog sektora, prisilio je teoretičare organizacije da se okrenu sopstvenom dvorištu. Poznate koncepte kao što su efikasnost i efektivnost organizacije trebalo je prepoznati i nekako meriti i u naučnim institucijama. Postojeće teorije nastale proučavanjem drukčijih, uglavnom proizvodnih organizacija, valjalo je saobraziti novom predmetu istraživanja. Naravno, pokazalo se da to nije lako. U proizvodnom sektoru efikasnost se određuje jednostavno, npr. kao razlika između *inputa* i *outputa*. To se lako i meri, npr. veličinom profita, a tamo gde to nije moguće npr. *cost-benefit* analizom. Efektivnost je efikasnost shvaćena šire (i na "duži rok") tako da obuhvati i dva važna organizaciona kvaliteta: prilagodljivost i

fleksibilnost. Merenje tako složenog predmeta čak i u proizvodnim preduzećima izaziva ozbiljne teškoće. U jedinstvenu ocenu valja objediniti raznorodne dimenzije kakve su produktivnost, efikasnost, kvalitet, zadovoljstvo poslom, moral, kontrola, adaptabilnost, stabilnost, zadovoljstvo potrošača itd. Neke od njih važnije su za organizacije jedne, a drugi za organizacije duge vrste.

Stvari postaju sasvim složene ako efektivnost pokušamo da odredimo i merimo u javnom, posebno akademskom sektoru. Čak i u SAD ima onih koji nastoje da pokažu da je to neizvodljivo. Piše se i o njihovom organizovanom otporu. No, teoretičari u ovoj oblasti ne žele da im budu na usluzi. Oni tvrde da je merenje efektivnosti naučnih institucija ipak moguće, pod uslovom da se odabere odgovarajući model. Ponuđeno je više pristupa: Jedan, tradicionalni, orijentisan je ulogu: organizacija je efektivna u meri u kojoj su ostvareni njeni ciljevi. Važno ih je odrediti precizno (i što manji broj), progres u njihovom ostvarenju mora biti merljiv, a za merenje moraju postojati resursi i način (Robins). Pristup sa stanovišta teorije sistema usredsređen je na organizacione procese (*input, through-put, output, feedback*). U mladim organizacijama efektivnost se svodi na input, tj. sposobnost mobilizacije spoljne podrške izražene novcem, dok u organizacijama dužeg veka na važnosti dobijaju mere *outputa*, tj. razni vidovi diseminacije: knjige, članci, seminari, konferencije i sl. Treći pristup se oslanja na konstituentnost, odnosno strategijsku bazu. Organizacija je efektivna ako to kažu oni zbog kojih ona postoji (Bozeman). Za merenje se koriste različite procedure, sve zasnovane na mišljenju "izvana": proceni osnivača, recenzenata, najvećih ostvarenja i stanja unutar organizacije (stabilnosti fondova, istraživačke klime i sl.). Naravno, i tu se teži kvantifikaciji, ali je za nju manje prostora. Uprkos ograničenjima (pristrasnost, oportunističnost i sl.) ovaj pristup je u evaluativnoj državi prihvatljiv, jer u naučni sektor bar uvodi elemente društvene odgovornosti.

U pokušajima integracije teorija preovladao je stav da nema jedinstvenog, univerzalno primenljivog pristupa koji bi važio za sve akademske institucije. Ocenjuje se da su razlike među njima s obzirom na ciljeve (unutrašnji ili spoljni), strukturu (postojanu ili promenljivu) i efekte (teže ili lakše merljivi) dovoljno velike da bi to bilo umesno. Oni koji se istraživanjem bave uz nastavu imaju kolateralne ciljeve i, zato, složenije zadatke od samostalnih instituta. I sami instituti mogu međusobno znatno da se razlikuju u zavisnosti od vrste delatnosti, odnosno područja istraživanja. Otuda preporuke da se izbor modela vrednovanja zasniva na odnosu (tabeli s dva ulaza) karakteristika organizacije, s jedne, i mogućih pristupa, s druge strane.

Kaže se da nema ničeg praktičnijeg od dobre teorije. Teoriji u ovoj oblasti je možda dobra, ali teoretičari idu šumom, a praksa drumom. Oni se protive onome što praksa nalaže: postojanje jedinstvenih pokazatelja upotrebljivih za sve naučne subjekte. Taj zahtev postaje imperativ u državama kakva je naša, gde se u nauku ulaže praktično s jednog mesta (MNTR) i gde postoji potreba za jedinstvenim merilima evaluacije.

Ono što je na drumu, praktična evaluacija, putuje u SAD već veoma dugo. Vrednovanje univerziteta tamo je preraslo u tradiciju i rutinu. Koriste se kvantitativni pokazatelji: citiranost i ugled univerziteta u naučnoj zajednici. Nacionalni savet za nauku (NRC) prikuplja, obrađuje i povremeno publikuje podatke. Prema poslednjem izveštaju za društvene nauke na vrhu rang liste citiranosti su univerziteti Stanford, Harvard, Čikago, Djuk i Jej. Harvard i Stanford imaju ujedno i najveću reputaciju, dok se rang preostalih unekoliko menja. Do rezultata NCR se veoma drži. Oni presudno utiču na status univerziteta/katedara, od prava na doktorske studije, preko izgleda na konkursima za državnu podršku, do broja prijavljenih studenata i, posledično, cene školarine. Slična praksa vrlo je razvijena i u Velikoj Britaniji, Holandiji, kao i skandinavskim zemljama. Na istoku Evrope ona se širi s promenljivim uspehom, ali je zato već zaživela u komunističkoj Kini. Nova dokumenta OECD je ohrabruju, pozivajući istovremeno na balans u primeni kvalitativnih i kvantitativnih pokazatelja.

U nas se malo razmišlja o evaluaciji akademskih institucija kao organizovanoj delatnosti. Za nedostatak entuzijazma te vrste mogu se naći neka opravdanja. Oduvek se činilo da u nas nema uslova za poređenje, jer je malo istovrsnih instituta, pošto se težilo njihovoj specijalizaciji. Za one, pak, grupne entitete koji su međusobno uporedivi, npr. fakulteti ili katedre s raznih univerziteta, smatralo se da prevelike razlike u njihovom učinku čine svako poređenje neupotrebljivim u praktične svrhe. Svi oni bili su finansirani iz budžeta, pa je ostajalo malo prostora za diferencijalnu alokaciju sredstava. Ukratko, smatra se da sistematsko vrednovanje akademskih, posebno društveno-naučnih institucija u nas nije ni moguće, ni potrebno.

Tabela 1. Učinak domaćih univerziteta u oblasti društvenih nauka

	produktivnost				citiranost				
	radov a	članak a	R- koef	M	citata	hetcit	R-koef	M	RCI
Univ. u Beogradu	4277.8	2931.1	8601.3	4.9	11406.9	7375.7	16998.1	11.8	2.41
Samostalni instituti	3025.6	2197.5	6188.2	7.9	5877.4	2870.8	6424.2	10.1	1.28
Univerzitet u N Sadu	1517.1	1105.2	4088.9	3.7	2373.5	1351.7	3227.9	4.9	1.32
Univerzitet u Nišu	1028.6	710.4	2487.2	4.5	821.9	300.5	713.3	2.2	0.49
Univ. u Kragujevcu	575.1	296.1	1254.5	4.8	844.8	574.4	1551.3	7.9	1.65
Univerzitet u Podgorici	272.8	139.0	574.0	3.4	284.9	149.9	354.3	3.5	1.03
Univerzitet u Prištini	257.5	181.4	546.5	3.2	104.1	54.9	136.6	1.1	0.34
Univ. u Banja Luci	142.5	101.9	340.3	2.7	169.4	87.3	197.4	2.5	0.93
Akademije nauka	111.1	89.4	245.0	4.1	577.1	496.8	1120.4	25.1	6.12
"Alternativni" univ.	76.8	60.8	146.5	5.7	34.9	15.9	31.2	1.0	0.17
Univerzitet umetnosti	17.5	13.5	30.0	3.5	31.0	16.5	35.5	5.3	1.51
Ostalo	3267.0	1895.7	6758.9	2.6	2539.6	1336.1	3128.3	2.6	1.00

R-koef=broj radova/citata bodovan prema Kriterijumima MNTR; **M**=prosečan broj članaka/citata po aktivnom autoru; **hetcit**=broj citata ostvarenih izvan ustanove; **RCI**=prosečna heterocitiranost članaka; svi pokazatelji izraženi su frakciono tj. računajući procentualni udeo autora u višeautorskim radovima i citatima i obuhvataju učinak u zemlji (SocioFakt) i u inostranstvu (SSCI)

EINUS pokazuje bar toliko da je vrednovanje moguće. Razlike među domaćim akademskim institucijama na najvišem nivou agregacije (tab. 1) zaista su velike, ali samo na zbirnim pokazateljima. Kada se uzme u obzir broj aktivnih autora poređenje već postaje umesnije. Razlike se dalje smanjuju kada se učinak izražava po zaposlenom istraživaču. Istini za volju, one se nikada ne gube u potpunosti. Različiti pokazatelji saglasno pokazuju da je produktivnost samostalnih instituta i Univerziteta u Beogradu (BU) najveća i da su članovi nacionalnih akademija najcitiraniji. Institutsko osoblje je sklonije tome da objavljuje legitimne radove (članke) i da to čini u uticajnijim časopisima. Zahvaljujući, uz ostalo tome, instituti ostvaruju visoku prosečnu produktivnost, koja se računa tako da uzima u obzir vrstu rada i mesto objavljivanja. Zato je njihova citiranost, posebno heterocitiranost (citiranost izvan ustanove), pa tako i relativni citatni impakt (RCI) vidno niža. Citiranost instituta niža je od one koju imaju fakulteti BU, s kojim jedino i jesu striktno uporedivi, jer su skoro svi instituti locirani u Beogradu. Nijedan institut ili njegov organizacijski deo nema u svojoj oblasti najviši rang na nekom od citatanih pokazatelja. To važi i za sve centre Instituta društvenih nauka koji inače među samostalnim institutima ima najviši učinak. Neki instituti imaju iznenađujuće nizak rang spram reputacije koju uživaju. Potvrđuju se, dakle, globalno iskustvo da je univerzitetsko okruženje naučno produktivnije, što bi valjalo uzeti u obzir u raspravama o reorganizaciji naučno-obrazovnog sektora. Pažnju iste vrste zaslužuje i nalaz o visokom doprinosu neakademskih institucija ("ostalo"), čiji je udeo u produkciji višestruko veći nego u razvijenim zemljama i iz kojih, sudeći po RCI, dolaze kvalitetniji radovi nego s nekih univerziteta.

Rang preostalih univerziteta ne odgovara uvek popularnim predstavama. Uočljivo je npr. Univerzitet u Kragujevcu ima visok učinak, najviši posle BU, za što je najzaslužniji ekonomski fakultet. Tome, čini se, doprinosi i "krnja" struktura tog univerziteta tj. okolnost da u svom sastavu nema manje produktivne fakultete. Podgorički univerzitet

ima višu citiranost od niškog, iako je hendikepiran time što crnogorski časopisi nisu pridruženi bazi za vrednovanje. (Uzred, jedini razlog za to je nezainteresovanost crnogorskih vlasti.) Autori s dva univerziteta Republike Srpske su takođe predstavljeni u SocioFaktu, pa tako i u EINUS-u. Doprinos nekih fakulteta banjalučkog univerziteta je vidan, mada su oni prikraćeni još u većoj meri nego podgorički.

Uslovi za vrednovanje su bolji kada se poređenje odvija na nivou fakulteta i samostalnih ustanova. To ilustruje primer s organizacijskim entitetima različite veličine i položaja odabranih iz EINUS-ovog registra na osnovu niske "ekonom" u nazivu (tab. 2). Kada se posmatraju mere citiranosti, posebno RCI, ispostavlja se da su fakulteti s manjih univerziteta, najpre kragujevačkog, ali i podgoričkog, konkurentni većima. Prištinski fakulteti imaju, naravno, na svim pokazateljima najniži učinak, a najčešće je nizak i učinak fakulteta Univerziteta u Nišu. Novosadski fakulteti su obično odmah iza beogradskih, ali to pravilo ima dosta izuzetaka.

Razlike su još manje kada se poređenje odvija na nivou organizacionih delova, odnosno katedara. Pokazuje se da je RCI veoma prikladan za poređenje raznorodnih institucija unutar univerziteta. Kada se izveštaj omeđi na kraći period, rezultati su i dalje interpretabilni i stabilni. Vrednovanje institucija je očigledno to umesnije što je nivo agregacije niži, a period posmatranja kraći. Ipak, nije dobro ako je taj period suviše kratak. Jednogodišnji izveštaji u našim uslovima, čini se, ne daju stabilne rezultate. Međutim, kada se pokazatelji koriguju uključivanjem podataka o starosnoj strukturi (EINUS podržava vrednovanje prema zvanjima) broju upisanih studenata i naročito broju dopunskih nastavnika, upotrebljivost bibliometrijskih podataka postaje vidno veća.

Kada je reč o samostalnim institutima, pri korigovanju bi bilo umesno uzeti u obzir podatke o obimu finansiranja. Međutim, ti podaci su dostupni praktično samo nadležnom ministarstvu i tako će ostati sve dok istraživačke institucije ne počnu javno da iskazuju obim i poreklo finansiranja, što bi kao ustanove javnog sektora trebalo da budu obavezne. Objedinjavanjem svih raspoloživih informacija o institucijama stvorili bi se puni uslovi za njihovu evaluaciju, nesumnjivo bolji od onih na Zapadu. Sve u svemu, može se zaključiti da je vrednovanje institucija našeg naučno-obrazovnog sektora moguće i da statistička-informatička osnovica za to već postoji. Ona, doduše, ne obuhvata sve institucije i sve potencijalno korisne informacije, ali nema ni prepreka da se to ostvari.

Naravno, iz podataka se ne vidi koliko opažene razlike izviru iz varijacija u kvalitetu istraživačkog rada i kadra, a koliko eventualno iz neravnopravnih uslova za vrednovanje. Za očekivati je da svaki sistem vrednovanja favorizuje "velike" na nacionalnom, kao što to čini na internacionalnom planu. Onima koji "imaju" sistem dodaje, da bi drugima oduzimao, što je u scijentometriji poznato kao "efekat po Mateju". Reč je o tome da u postupku normiranja i atribucije citata nije uvek moguće prepoznati citate manje poznatih autora, a to su češće oni iz s manjih univerziteta. Jednom stečena reputacija uvećava se nekom vrstom inercije. Uticaj tog efekta mogao bi biti u nas veći nego u međunarodnim okvirima, gde prema nekim izvorima (Bonitz) objašnjava 5% razlika u citiranosti.

Kada je reč o produktivnosti, taj efekat praktično ne deluje, jer je u uslovima liberalnog recenziranja put za objavljivanje otvoren manje-više svima. Pored toga, deo časopisa s popisa MNTR koji i čine osnovicu za vrednovanje izlazi izvan Beograda (ukupno 14, po 7 u Nišu i Novom Sadu), pa su bar oni dostupniji lokalnim autorima. Male sredine više su hendikepirane sopstvenom krivnjom. Uočljivo je da su mali fakulteti skloni tome da pokreću sopstvene časopise (zbornike, godišnjake) u kojima objavljuju samo matični autori. Periodična glasila te vrste ne referišu se u SocioFakt-u, pa se tako ni učinak ostvaren u njima ne iskazuje u EINUS-u. To možda ne bi ugrozilo kvalitet baze, ali umanjuje efektivnost sistema vrednovanja. Ono prvenstveno služi unapređenju kvaliteta i mora biti uređeno tako da autore podstiče na objavljivanje u kvalitetnim

časopisima, a to lokalni časopisi nisu. U Srbiji se mora napustiti praksa da mali fakulteti npr. učiteljski izdaju svoje, praktično zatvorene časopise, što sada čine. Sporno je da li to treba da čine i samostalni instituti. Jedan od njih decenijama izdaje čak dva časopisa. Oba su na popisu MNTR za sufinansiranje s najvišim koeficijentima koji se na podacima ne potvrđuju. U EINUS-u su im zato dodeljeni odgovarajući koeficijenti. Tako se favorizovanje zatvorenih i povlašćenih časopisa, a time i instituta koji ih izdaju, kao i autora zaposlenih u njima, koriguje u nekoj meri. Kada bi objektivno vrednovanje postalo operativno, proizvelo bi u perspektivi gašenje časopisa te vrste. Međutim, taj proces je spor i racionalno bi ga bilo ubrzati radikalnim odlukama, koje ne moraju da znače ukidanje spornih časopisa. Podaci to već sada dopuštaju, a u nekim slučajevima i nalažu.

Tabela 2. Zbirni učinak u zemlji (SocioFakt) i u inostranstvu (SSCI) domaćih ekonomskih fakulteta i instituta

	produktivnost				citiranost				
	radova	članaka	R-koef	M	citata	hetcit	R-koef	M	RCI
Ekonomski fakultet, BG	707.1	498.6	1137.4	7.1	1930.8	1263.5	2955.8	16.1	2.3
Ekonomski fakultet, NI	570.9	397.6	1517.5	7.3	313.1	50.6	113.6	1.0	0.1
Ekonomski institut, BG	273.2	187.2	474.4	5.4	427.0	237.0	509.8	6.2	1.1
Ekonomski fakultet, SU	247.5	193.0	794.5	4.7	254.3	95.5	218.2	2.2	0.5
Ekonomski fakultet, KG	144.5	98.0	287.5	5.1	141.0	81.7	193.6	3.1	0.6
Ins. ekon. nauka, BG	142.6	91.5	287.0	5.6	224.8	162.7	353.1	9.8	1.7
Ekonomski fakultet, PR	138.2	111.7	260.0	3.3	40.6	10.9	25.1	0.4	0.1
I. ek. poljoprivrede, BG	49.5	42.9	116.5	3.9	84.4	25.7	54.2	2.2	0.6
Ekonomski fakultet, PO	40.2	16.2	74.0	2.2	27.5	21.9	46.9	2.9	1.3
Ekonomski fakultet, BL	24.5	17.5	40.5	2.3	30.2	20.7	45.0	2.8	1.2
Zav. raz. i ek. politiku	20.0	10.0	18.5	2.9	28.1	20.5	44.5	3.9	1.3
Cent. za ekon. studije	18.0	7.0	31.5	3.2	21.5	15.0	36.0	5.2	1.6
Ins. za ekon. istraž., PR	4.3	3.5	16.0	0.4	2.0	2.0	3.5	0.4	1.0

Stvaranje korektnih uslova za merenje produktivnosti važno je utoliko što se ona odražava na citiranost. Za upotrebu produktivnosti kao zasebnog merila institucionalnog učinka nema inače opravdanja. Vidljivo je da je to umesnije činiti na osnovu citiranosti. Najprecizniji pokazatelj tog tipa je frakciona heterocitiranost. Na njoj je zasnovan indeks RCI, odnos broja citiranih i publikovanih članaka, koji se u savremenoj scijentometrijskoj praksi i preporučuje za institucionalno vrednovanje. Na našim podacima uočljivo je jedino to da RCI nije prikladan za vrednovanje malih jedinica, jer je osjetljiv na veličinu institucije i status pripadnika. (Tako na Ekonomskom fakultetu BU postoji katedra veličine 1. Upravo ta "katedra" ima najviši prosečni učinak u zemlji, mada autor pojedinačno nema vrhunski učinak.) Prednost RCI je u tome što obeshrabruje autore da objavljuju nedovoljno korisne sadržaje, tzv. "tek toliko radove" (*just another paper*), koji i u međunarodnom izdavaštvu predstavljaju balast (*junk science*). To je nesumnjivo dobrodošla osobina i u našim uslovima. Uvođenje RCI u upotrebu moglo bi naizgled imati i negativne posledice. Obeshrabrivalo bi se objavljivanje radova koji su informativni, koriste obrazovanju ili unapređuju profesionalnu praksu, a nemaju naučnu (heurističku) vrednost, pa nije za očekivati da će biti citirani. Međutim, sa scijentometrijskog gledišta za njima ne treba žaliti, jer se i onako ne može utvrditi u kojoj meri oni zaista ostvaruju svoju misiju. Problem te vrste trebalo bi rešavati na drugi način, tako što bi se nacionalni časopisi jasnije diferencirali s obzirom na to da li su primarno naučnog ili stručno-obrazovnog karaktera. To je potrebno učiniti i iz drugih razloga (o kojima se raspravlja u odeljku o vrednovanja

časopisa). Treba ipak reći da je konačni izbor citatnog pokazatelja za vrednovanje institucija i drugih subjekata, kao uostalom i njegovo kombinovanje s drugim merilima i kriterijumima, treba da proistekne iz ciljeva nacionalne naučne politike i, još u većoj meri, njene strategije, čijem ostvarenju sistem evaluacije mora da bude podređen. Takođe, taj sistem mora biti prvenstveno podređen potrebama i mogućnostima mlađih istraživača, onih od kojih se tek očekuje.

Ako je pokazano da je objektivizovano vrednovanje institucija i u nas tehnički izvodljivo, ostaje pitanje da li je ono i potrebno. To pitanje je političko. Sve zavisi od (1) rešenosti i (2) kapaciteta novih vlasti da ostvare deklarativna opredeljenja sadržana u novoj naučnoj politici. Uskoro će se pokazati u kojoj meri postoji jedno i drugo. Ako se ti uslovi ispune postaće jasno da je javno i objektivizovano vrednovanje ne samo potrebno, već i neophodno. U svakom slučaju uzdržavanje od toga može biti samo političke i nikako stručno-naučne prirode. Ustezanje na naučnoj osnovi nema uporište, jer "pada" na konceptu tzv. inkrementalne validnosti, tj. razlici između novog i postojećeg. Sistem objektivizovanog vrednovanja ima slabosti, ali je lako pokazati da alternativni pristupi funkcionišu još slabije. Lako zato što je jedan takav pristup, već u funkciji i nije funkcionalan. Ono što se u teoriji označava kao vrednovanje zasnovano na "konstitutivnosti", odnosno "spoljnom legitimitetu", u Srbiji je godinama na delu i odvija se u formi povremenih i prigodnih ekspertskih odluka (mišljenja odbora i komisija; recenzija itsl.). Znamo da je tu bilo više pogađanja nego vrednovanja, a znamo i efekte. Mada bi se s prelaskom na formalizovano i javno vrednovanje i taj pristup mogao unaprediti, malo je nade da se on može i osloboditi tradicionalnih slabosti.

Ambijent za vrednovanje akademskih institucija u Srbiji praktično već postoji. Pored državnih instituta i fakulteta čini ga i velik (i svakim danom sve veći) broj različitih privatnih ili nevladinih organizacija koje se takođe bave istraživanjem i visokoškolskom nastavom. Ubrzano se stvara tržište usluga istraživanja i obrazovanja. To je neumitno i, nadajmo se, u opštem interesu. Međutim, to tržište je mlado i pati od tzv. slabosti ranog kapitalizma. Neki akteri, oslanjajući se na sumnjive strane i domaće, za starog režima obezbeđene akreditacije, nude ambiciozne programe bez pokrića. U pozivima na upis (i uplatu nemalih školarina) neki od tih fakulteta direktno obmanjuju javnost o naučnoj reputaciji svog nastavničkog osoblja. Iz podataka se ne vidi naučno pokriće za univerzitetski status Fakulteta za internacionalni menadžment ili Magatrenda. Krajnje je indikativno da "Alternativni univerzitet", koga u EINUS-u čine sve nevladine institucije koje se bave visokim obrazovanjem, ima po autoru najnižu citiranost, nižu čak i od Univerziteta u Prištini. Stanje nije bolje ni na nekim državnim fakultetima, uključujući jedan fakultet s BU koji čak ima sopstveni institut, a učinak mu je u ravni nekih predškolskih ustanova. Tolerisanje takvog stanja više je od grubog nehata. Nekakva, kakva-takva evaluacija institucija akademskog sektora u Srbiji nije samo nužna već, čini se, i preka javna potreba.

(v) Vrednovanje učinka pojedinaca

Sistem vrednovanja, koga doktrina nazvana evaluativna država uvodi u sve delove sveta u okviru procesa globalizacije nauke, insistira na objektivnim, tačnije objektivizovanim pokazateljima. To mnoge naučnike čini nesrećnima. Na stranu oni kojima bilo kakvo vrednovanje ne odgovara, zabrinuti su i mnogi pravi naučnici. U istoriji nauke dugo je na snazi stav da se naučni napredak ostvaruje skokovito, krupnim ("revolucionarnim") doprinosima retkih pojedinaca. Kako onda naučni učinak meriti sabiranjem pojedinačnih radova, uključujući i radove mediokriteta? Takvo razmišljanje je udžbeničko. U savremenoj nauci o nauci više se poštuje teza («Ortega hipoteza») da naučnom napretku težišno doprinosi istraživačka masa, "borci prve linije", raspršeni na ukupnom polju problema prirode i društva. No, i da nije tako, evaluativna država ne računa s "naučnim otkrićima". Ona se ne daju predviđati, a novac se u odgovornoj državi, makar ona bila i bogata, ne ulaže u moguće, već u očekivane rezultate. U današnje doba, "vremenu nauke", kada su nalazi zgusnuti u vremenu i "informatičkoj eri", kada su razasuti u (geografskom) prostoru, ne može ni biti naučnih otkrića u nekadašnjem smislu, posebno ne otkrića pojedinaca. U okviru tzv. nove teorije inovacija (*Rothwell*) pokazano je da su naučni produkti, pa i oni koje označavamo kao revolucionarne, uvek rezultat grupnog, ne nužno organizovanog napora. Najzad, ako se ništa od ovoga ne uvaži, ostaje argument da se pomoću jednog objektivnog pokazatelja,

na osnovu citiranosti, i to čak prostim sabiranjem citata, s pristojnom tačnošću može predvideti vrhunski učinak, bar onaj koji stoji iza Nobelove nagrade (Garfield.).

Naučni učinak pojedinaca tradicionalno se izražava brojem i kvalitetom naučnih članaka kao finalnih naučnih proizvoda. Mada izložena pritisku da se značenje finalnog proizvoda proširi, u nekim disciplinama na naučne monografije i saopštenja i sl., a u nekima, opet, na tehnička rešenja, inovacije, patente, programe, i sl., scijentometrijska praksa je dugo istrajavala na zbiru članaka objavljenim u recenziranim časopisima kao merilu učinka. No, pokazalo se da časopisni članci, makar poticali iz odabranih (recenziranih) časopisa suviše variraju s obzirom na kvalitet da bi se kao jedinica merenja mogli smatrati sumativnima. Postupno su prevladali nalazi i argumenti da je njihova citiranost, uprkos slabostima, vredniji pokazatelj učinka. Tek prvi citat dat članku, a ne članak po sebi, može da se smatra nespornim dokazom da je nešto sadržano u njemu, ma šta to bilo, zaista priloženo fondu nauke. Tako je citat postao naučni produkt. Zaživele su davnašnje reči jednog anonimnog sovjetskog autora: naučnici su ljudi koji proizvode citate.

Prihvatanje citiranosti sklanja u stranu problem definicije finalnog naučnog proizvoda i u tome je njena dopunska prednost. Citati se, naime, sabiraju nezavisno od toga šta je citirano. To može biti i beleška na komadu papira, pa i misao izrečena u kafe-pauzi. Ideji da sve što unapređuje nauku, bez obzira na formu, treba da bude honorisano nije se moglo odoleti. I kada se učinak izražava kao produktivnost, dakle brojem radova, a ta mogućnost se i dalje dopušta, oni se moraju diferencijalno tretirati (ponderisati) saglasno kvalitetu časopisa u kojima su objavljeni. Kako se kvalitet časopisa meri njihovom citiranošću, završavamo na tome da je citiranost stub sistema vrednovanja naučnog učinka i uslov bez koga se ne može.

Uprkos argumentima, produktivnost se i dalje koristi na naučnoj periferiji, u malim i nerazvijenim zemljama. Glavni razlog za to je praktične prirode. U malim zemljama najčešće nema baza podataka o lokalnoj citiranosti, a međunarodna citiranost lokalnih autora, za koju izvori postoje, nije dovoljna da bi ih bilo moguće razlikovati. Tamo gde taj problem ne postoji citiranost se rutinski upotrebljava u procesu odlučivanja o finansiranju projekata, promociji osoblja, pa i ličnim primanjima u akademskim ustanovama. Prednost citiranosti se potvrđuje na podacima. Rang liste najcitiranijih aktivnih autora u ISI bazama kakve se često objavljuju u scijentometrijskoj literaturi po pravilu izoluju istraživače vrhunskog naučnog doprinosu. Liste najproduktivnijih primaju se s rezervom. Najproduktivniji autori se kolokvijalno čak tretiraju kao žrtve "objavi-ili-pogini" pritiska, kome su autori odista izloženi u nadmetanju za projekte i pozicije. Na čelu jedne takve liste najproduktivnijih na svetu u disciplinama koje pokriva SSCI devedesetih godina našao se autor koji se bavi, zanimljivo, samoubistvima. Lako se moglo izračunati da je on skoro deceniju objavljivao po jedan članak sedmično. Sigmund Freud, još uvek jedan od najcitiranijih u toj istoj bazi (mada nije objavljivao naučne članke) imao bi o tome šta da kaže.

Čini se da je produktivnost bipolarna varijabla i sumnjiv indikator učinka u zoni visokih vrednosti. To je i nagnalo neke da predlože odnos između broja radova i broja citata kao indikator kvaliteta radova. Prema najproduktivnijim autorima ipak ne bi smeli da budemo nepravedni. Naš najproduktivniji autor u domenu društvenih nauka objavio je za deset godina 75 članaka, ali je to frakciono 37,53, tj. ipak manje od 4 članka godišnje. Hiperproduktivnost u Srbiji ne predstavlja opštu opasnost. Za upotrebu produktivnosti u vrednovanju individualnog učinka postoji i dopunski razlog. Merni koncept vredan je, uz ostalo, u meri u kojoj razlikuje sve entitete jedne populacije, a produktivnost je praktično jedini pokazatelj kojim se može iskazati učinak početnika, pošto od prvih radova do prvih citata, mora da protekne određeni period. Autori iz domena društvenih nauka znaju to bolje od drugih.

Ako se broj članaka uslovno i izuzetno može preporučiti za izražavanje produktivnosti, upotrebi knjiga-monografija u te svrhe izgleda nema mesta. Uvid u podatke iz EINUS-a potvrđuje da u našim uslovima, bar u društvenim naukama gde taj zahtev i jeste najjači, uključivanje knjiga u sistem vrednovanja pojedinaca ruši taj sistem ili ga čini nepodnošljivo skupim. Baza SocioFakt sadrži i knjige domaćih autora objavljene u protekloj deceniji, kao i njihove prikaze u časopisima. EINUS kao derivat SocioFakta iskazuje taj učinak, ali ne da bi se koristio u vrednovanju pojedinaca, već radi iskazivanja "izdavačkog" učinka akademskih institucija. Da bi se monografije koristile u te svrhe, trebalo bi ih razdvajati od udžbenika, naučne esejistike i beletristike, a to je skupa operacija krajnje dubiozne valjanosti.**

Tabela 1. Zbirni učinak aktivnih autora iz oblasti krivičnog prava ostvaren u zemlji (SocioFakt) i inostranstvu (SSCI) u periodu 1991-2000

	produktivnost				citiranost			
	uk	grp	fr	kn	grc	het	frc	frc-h
Lazarević Ljubiša V.	12	7	7	6.4	186	175	117.2	106.2
Grubač Momčilo V.	8	6	6	5	66	57	47.7	39.7
Stojanović Zoran P.	12	8	7.2	5.5	60	53	51.8	44.8
Simić-Jekić Zagorka M.	9	6	6	2	53	41	51.5	39.5
Atanacković Dragoljub R.	5	4	3.5	0	51	50	50.5	49.5
Čejović Bora	7	1	1	2	43	43	40.5	40.5
Perić Obrad M.	5	3	3	3	34	31	27.7	24.7
Lazin Đorđe R.	6	1	1	1.2	26	26	19.5	19.5
Pihler Stanko	13	7	7	0	22	21	18.7	17.7
Đurđić Vojislav D.	9	5	3.7	1.8	12	7	10	5
Miladinović Vidoje A.	3	2	1.3	0.3	10	10	5.5	5.5
Radulović Drago	8	6	6	0	8	4	7.5	3.5
Jakovljević Dušan S.	4	4	4	1	7	5	7	5
Kandić-Popović Zorica B.	6	2	2	1.4	7	7	6	6
Panović-Đurić Silvija V.	10	3	3	2	5	5	5	5
Škulić Milan Z.	8	2	2	2.5	3	3	2	2
Cetinić Marinka M.	11	8	8	1	1	1	1	1
Cigler Snežana	8	6	6	0	1	0	1	0
Petrović Dragana	3	0	0	2	1	1	1	1
Simović Miodrag N.	4	0	0	1.5	0	0	0	0
Đurić Saša	1	1	1	0	0	0	0	0
Knežević Saša	1	1	1	0	0	0	0	0

uk=broj radova svih vrsta; **grp**=broj članaka; **fr**=zbir frakcija u objavljenim člancima; **kn**=broj knjiga, frakciono; **grc**=ukupan broj citata; **het**=ukupan broj heterocitata; **frc**=zbir frakcija citiranih radova; **frc-h**=zbir frakcija heterocitiranih radova

Ono što citatne informacije danas čini nadmoćnima je njihova upotreba u druge svrhe, nezavisne od vrednovanja. Citatna analiza, zajedno sa svojim derivatom, tzv. kocitatnom analizom, intenzivno se koristi u istraživanjima strukture nauke, za tzv. mapiranje disciplina. Samim tim, ona se ne može zaobići u oblikovanju nacionalnih naučnih politika. Sistematsko praćenje citiranosti, kao i drugih merila istraživačke efektivnosti, predstavlja osnovicu za predviđanje naučnog učinka, strategijsko planiranje i racionalizaciju ulaganja, zbog čega je posebno korisna na naučnoj periferiji (Martin i Irvin). Za upotrebu citatnih baza postoji i jedan važan praktično-informatički razlog. O tome se nedovoljno zna, ali istraživanja ubedljivo pokazuju da citati opisuju sadržaj rada višestruko bolje nego termini iz apstrakata ili autorske ključne reči. To praktično znači da citati obezbeđuju efikasnije pretraživanje, veći broj tzv. pogodaka. Prednost je, naravno, izrazitija tamo gde su apstrakti nestandardni i gde se ključne reči određuju bez tzv. kontrolisanih disciplinarnih rečnika ili tezaurusa, što, na žalost, jeste naša praksa. Alatkete vrste u nas ni ne postoje, izuzev prevoda MeSH, rečnika medicinskih termina. Uzgred,

to je još jedan primer naše nebrige za nacionalnu nauku i, istovremeno, nebrige za nacionalni jezik.

U okviru bilo kakvog pleoajea za citiranost mora se izreći i reč opreza. Citiranost je složen pokazatelj. Ona je istovremeno mera informativnosti, pomodnosti, relevantnosti, vidljivosti, dostupnosti i provokativnosti radova i njihovih autora. Neke od tih komponenata ne mogu se podvesti pod kvalitet i uticajnost, što je intencionalni predmet merenja citiranosti. Citatima se može i manipulirati. Citatna razmena se katkada odvija u zatvorenim krugovima, unutar institucija ili većih autorskih timova. Sumativnost citata može se sporiti jednako kao sumativnost radova, jer nije svejedno ko vas je i u kom časopisu citirao. Sporno je da li sabirati autocitate i heterocitate, "pozitivne" i "negativne" citate, "organske" i "metodološke" citate itd, itsl. Teoretičari koji se bave fenomenologijom citiranja i "anatomijom" citata nastoje da od svega toga naprave problem, ali im scijentometričari-praktičari to ne dopuštaju. Svi ozbiljni problemi su rešivi i uglavnom rešeni. Udeo raznih neželjenih primesa u varijansi citiranosti, ili je minimalan, ili se da otkloniti statističkim rafinisanjem. Uspeh u tome zavisi isključivo od uloženog novca, odnosno intenziteta obrade bibliografskih informacija. Ako obrada obuhvati citirajućeg autora i njegov status, citirajući časopis i njegov kvalitet i sve autore citiranog rada (kada ih je više), kao i relacije citiranih i citirajućih autora, stiču se svi uslovi za kontrolu većine neželjenih primesa.

Problem je u tome što te informacije nisu dostupne u citatnim bazama ISI. Kritike citiranosti svode se u stvari na kritiku ISI baza. One mogu da važe za analogne baze samo u meri u kojoj se kritikovane manjkavosti obnavljaju. U nacionalnim bazama moguće je citatima (preuzetim iz bibliografija radova, gde su nužno manjkavi) pridruživati informacije iz drugih izvora, npr. puno ime, srednje slovo, status i afilijacija citiranih. Tek tada citatne informacije postaju stvarno upotrebljive za vrednovanje učinka. U SocioFakt-u kao nacionalnoj citatnoj bazi to se i čini. Zahvaljujući tome rešava se i problem interdisciplinarnih razlika u tzv. očekivanoj citiranosti, verovatnoći da budete citirani, koja zavisi od tzv. citatnih navika autora. Razlike te vrste postoje i unutar disciplina, po oblastima. U EINUSU-u je taj problem rešen tako što se za svaki pokazatelj citiranosti, kao i produktivnosti, omogućuje relativno poređenje (rangovanje) istraživača u okviru referentne grupe autora iste ili slične očekivane citiranosti. Referentna grupa je po automatizmu (*default*) matična institucija istraživača, ali se ona može formirati i s obzirom na zvanje i predmet kojim se istraživač bavi ili ga predaje.

Rezultati koji se dobijaju na taj način (ilustrovani ovde u tab. 1) pokazuju da citiranost bolje diferencira autore nego produktivnost i bolje se slaže s anegdotskim nalazima. U zonama prosečnog i višeg učinka, dakle za afirmisane istraživače, u velikom broju slučajeva stabilna je i na kraći rok. Citiranost diferencira i mlađe istraživače, mada to čini u manjoj meri. Zbog toga joj se u postupku vrednovanja može eventualno pridodati neka mera produktivnosti. Izražavanje obe mere učinka jedino je umesno u frakcionom obliku, dakle, na osnovu procentualnog udela autora u timu. Najzad, u oba slučaja neophodno je uvažavati kvalitet časopisa u kome je rad objavljen ili citiran. U tu svrhu bolje je koristiti realnu uticajnost (impakt), nego kategorizaciju časopisa svojevremeno izvršenu u MNTR, jer se ona na podacima ne potvrđuje. Statistički prečišćena citiranost i u našim uslovima znatno više korelira s naučnom eminentnošću nego produktivnost, što je pokazano u okviru jednog zasebnog istraživanja (Šipka).

Potvrđuje se, dakle, teorijski stav da je prednost citiranosti izrazitija na naučnoj periferiji. Za razliku od produktivnosti, koja se tu svodi na meru aktivnosti (jer recenzenti ne obavlja valjano svoju ulogu), ona bar u nekoj meri nesporno izražava kvalitet. Vrednovanje koje počiva na citiranosti validnije je i poštenije. Upotreba citiranosti kao merila štiti integritet nauke i pogoduje njenoj društvenoj korisnosti. Saznanje o tome da se citiranost prati i uvažava podiže kod autora nivo odgovornosti prema korisniku. ⁵⁵ SocioFakt tu funkciju u sadašnjem obimu može da obavlja u ograničenoj meri, ali s njegovim proširenjem na druge oblasti i sadržaje (npr. patente) to

će doći do punog izražaja. U sredini koja je mala i siromašna svaki rad bi trebalo da bude iskorišćen. U društvenim naukama to znači bar citiran. Ne želi se reći da su necitirani radovi nužno bezvredni. Poneki rad se može prosto svojom tematikom ne dodirnuti radova koji mu slede. S tim rizikom se računa. Ali, šta reći za proliferantne autore čije radove decenijama ne citira niko, izuzev eventualno njih samih. *** Kao što pristojan čovek, suočen s tim da ga niko ne sluša, može u nekoj raspravi da uzme reč samo jedanput, tako bi autor čiji radovi godinama nemaju odziva trebalo da se zapita. Ako se bavi problemima izvan svog prostora objavljivaće u inostranstvu. Ako je ignorisan jer su mu teze ili nalazi suprotni vladajućima, konfrontiraće se i tako izazvati citate. Takvih "ako" ima više, ali se za svako da naći nekakvo rešenje. Međusobno citiranje je vid interakcije koja nauku čini plodnijom. U nas je interakcije malo. Svega 23 odsto referenci u SocioFaktu potiče od aktivnih domaćih autora, što je neuporedivo manje nego u SSCI i, naravno, nedovoljno "za raspravu". Većina naših časopisa deluju kao sakralni objekti čiji posetioci imaju obavezu da ne uznemiravaju jedni druge.

Citiranost kao merilo svojevremeno je uvedena i u Srbiji zasebnim aktom koji uređuje izbor u naučna zvanja. Pri tome legitiman izvor za njeno utvrđivanje nije obezbeđen. Na inicijative da se u upotrebu uvede baza koja bi tome služila MNTR godinama odgovara stavom da Sistem naučno-tehnoloških informacija Srbije to "prepušta zainteresovanim korisnicima". Rezultat tog licemerja je praksa da "zainteresovani korisnici" svoju citiranost pri izboru u zvanja moraju da utvrđuju prelistavanjem fusnota po časopisima i knjigama i na druge karikaturne načine. Pouzdanost tog postupka nije moguće utvrditi, ali se ona može zamisliti. Ako je suditi prema jednom popisu citata koji je dostupan na Internetu (<http://institut.instifdt.bg.ac.yu>) autori uspevaju da "nahvataju" jedva polovinu svojih citata. Citiranost, kako je sada određujemo, predstavlja meru motivacije kandidata za obavljanje jednog ponižavajućeg posla, delom meru obaveštenosti o tome šta nosilac propisa smatra citatom i možda meru ponečeg drugog, ali nikako meru učinka istraživača.

S evidencijom o naučnom učinku (a time i o naučnoj produkciji, jer u informatičkom smislu to je jedan sistem) kakvu sada imamo nemamo velikih izgleda da se pridružimo Evropi, jednoj evaluativnoj državi. Mireći se s tim nastavljamo praksu fabrikovanja statusa na sumnjivim vrednostima. Naše bibliografije, a s njima i biografije, kakve se daju pročitati po univerzitetskim biltenima ili publikacijama tipa "ko je ko", u neprijatnom su neskladu sa stvarnošću, ako dopustimo da su SSCI i SocioFakt ogledalo te stvarnosti. Recimo da je taj nesklad sastavni deo našeg folklor. Ali, biobibliografije istraživača na konkursu MNTR ne bi smelo da budu u takvom neskladu. Ne bi smelo da sadrže radove koji nisu ni recenzirani, niti citirani. Među konkursnim dobitnicima, recenzentima projekata i članovima raznih tela kojima MNTR poverava brigu o preporodu srpske nauke ne bi smelo da bude autora koji svoju kompetentnost dokumentuju pripadnošću raznim humanitarnim ili strukovnim (pa makar i međunarodnim) organizacijama, zvučnim priznanjima i studentskim udžbenicima, umesto časopisnim člancima i citatima. U protivnom rezultati konkursa neće biti prihvaćeni. Asistenti zbog toga neće izaći na ulice, ali će otići. Neće biti ništa od obnove nauke u Srbiji. Neće nas zbog toga bombardovati, ali će se evaluativna država, a ona je i poštenija i prosperitetnija, proširiti na druge teritorije.

(vi) Imeđu politike i društva

Vratimo se nakon uvida u bibliometrijske podatke o našoj nauci početnom pitanju: može li Srbija da postane evaluativna država? Može li to sama ili tek kada joj se odredi? Može li uopšte i može li to posebno u naučnom sektoru? Možemo li svi, od saradnika na projektu do ministra nauke, da započnemo da trošimo državni novac jednako kao i svaki drugi? Da li smo spremni da se odrekemo dela tog novca, tako skromnog, samo da bi onaj ko finansira naučni rad, bilo to MNTR ili neko drugi, mogao da nadzire troškove i

efekte svog ulaganja? Ma koliko taj deo bio mali, zemljama u razvoju eksperti Svetske banke preporučuje da to bude 2% naučnog budžeta, on postaje velik kada se treba odreći nekih potreba. Da li taj nadzor i sve njegove posledice možemo da prihvatimo, ne kao birokratsko zanovetanje, već kao prirodnu stvar? Mogu li izveštaji da nam služe unapređenju rada, umesto, kao do sada, stvaranju privida odgovornosti, podjednako izveštača i izveštavanih? Mogu li da budu javni? Možemo li npr. da poput slovenačkih istraživača vodimo evidenciju o realizaciji projekata i da ona bude dostupna na Internetu? Može li da se zna koliko je novca od države dobio koji časopis, naučni skup ili projekat? Najzad, mogu li kod nas ovakva pitanja da se postavljaju, a da se ne primaju kao patetična, već kao ozbiljna i pravovremena?

Pitanja ove vrste tiču se više politike nego nauke. Moramo se zato zapitati gde se u ovom trenutku nalazi naše društvo. Pođimo od toga da je ono u tranziciji i zadovoljimo se jednom prigodnom klasifikacijom prelaznih društava. Tranzicija se, navodno, odvija prema jednom od četiri scenarija: (1) laka vesternizacija ili "uspavana lepotica" (Princ Zapad je poljubio Češku i ona se probudila onakva kakva je zaspala pedeset godina ranije, pa otuda naziv), (2) povratak u prošlost ili "duboko zamrzavanje", (3) latino-amerikanizacija ili "pad u treći svet" i (4) pridruživanje Evropi ili "razvedravanje" (A. Agh).

Naša dosadašnja tranzicija je očigledno mešovito tipa. Mogli bismo se dugo i nepotrebno sporiti oko toga da li je drugi ili treći scenario preovlađujući. Nepotrebno zato što je sada nevažno da li smo bili nespreni za promenu ili smo u pokušaju da je izvedemo bili zavedeni od scenarista. U oba slučaja pokazali smo, naime, da za promenu kao društvo nemamo dovoljno kapaciteta. Birajući novu vlast, sada smo se ohrabрили da ponovo pokušamo. Ušli smo u voz. Iz voza se ne može. Prethodno smo platili voznu kartu (samo mi znamo po kojoj ceni).

Za teoretičara, ušli smo u scenario »razvedravanja«. To je skript koji se odvija sporo jer zahteva ukupan preobražaj društva, korenitu promenu ponašanja. Tu piše da izmene pravnog i ekonomskog (vlasničkog) ambijenta nisu dovoljne za promenu, kolikogod jedna i druga deluju instrumentalno na ponašanje. Nužan je prateći socioterapijski tretman i potrebna je njegova strpljiva primena. Prve teškoće novih vlasti s radnicima, prosvetarima i seljacima potvrđuju da naša tranzicija mora da sadrži i program (re)edukacije. To su očigledno samo rani »mestimični pljusкови« koje »razvedravanje« i predviđa i kakvih će još biti (što, uzgred, dokazuje da smo »na pravom mestu« i da je klasifikacija tačna). Vlade nekih zemalja u tranziciji (model 1) nisu imale problema te vrste, naša ima. Nisu obučavale potrošače kako da štede struju, naša je primorana. Nisu objašnjavale sindikatima šta im je u interesu, naša to čini. Nisu imale posebne programe obnavljanja poverenja u institucije. Naša vlast mora da troši novac na kampanju te vrste.

Kao što to važi za sudove, tendere ili nacionalnu valutu, tako važi i za institucije nauke. Ljudi od nauke izgubili su veru u institucije nauke: od prijemnih ispita, preko komisija za izbor u zvanja, recenzija projekata i odluka raznih odbora, do normativnih akata Ministarstva. Neke od njih nikada nisu valjano ni zaživele, ali ima i takvih koje su osvojene, da bi tek poslednjih godina bile razorene ili napuštene. Prava akademska motivacija pala je nisko, a moral još niže. U tome su naši glavni problemi i najveće unutrašnje rezerve. Uvid u bibliometrijske podatke daje određeni legitimitet oceni datoj s početka: srpska akademska zajednica jeste neodgovorna i jeste korumpirana. Za razliku od korupcije nekih drugih sredina, naša nije osiromašila Srbiju, ali jeste nas same. Sada je potreban organizovan napor da se promenimo. Tranzicija, shvaćena ne tehnicistički, već kao preobražaj, mora i u akademiji da ima formu (re)edukacije ili, bolje, prevaspitavanja.

Vaspitač može da bude samo Vlada, dakle ministarstva nauke i prosvete. Zna se koliko i u čemu u nekom vaspitnom programu učestvuju vaspitanici. Reforma naučno-

obrazovnog sektora može se izvoditi samo u organizaciji i pod nadzorom države. Međutim, ima indicija da Vlada planira da ostane samo na reformi budžetske potrošnje, a da reformu institucija prepusti njima samima. Takav stav, povremeno eksplicitno izriču visoki funkcioneri Ministarstva prosvete, a za tim idu i mere Ministarstva nauke. Formula prema kojoj MNTR finansira projekte koji pokrivaju samo deo institutskih izdataka, da bi se sredstva za preostale namicala na tržištu, jedna je takva mera. Ne vidi se da je prate mere fiskalne i drugih politika koje ohrabruju privredne, posebno privatne, ali i državne subjekte, da se obraćaju naučnim institucijama za usluge. Dok se tržište usluga te vrste ne formira postojaće pritisak na samostalne ustanove koji je mnoge direktore ovih godina prisiljavao da se bave sivom ekonomijom, da se "snalaze". Ako su do sada izdavali prostorije, zašto u liberalnijim uslovima ne bi u njima organizovali nešto što donosi veću dobit, recimo tombolu, kao što se to čini u sportu. Ono što zovemo tranzicijom završiće se pre formiranja tržišta naučnih usluga i naučne ustanove, posebno one društveno-naučnog karaktera, neće ni doći do prave prilike da svojom delatnošću ubrzaju tranziciju, a upravo to se od njih očekuje.

Reforma akademskog sektora ne može da se odvija "odozdo". To pokazuju iskustva iz nekih zemalja tranzicije. Ocenjeno je da je samouprava akademije u Poljskoj bila gora i od prethodne komunističke uprave (Lomnicki). Autonomija univerziteta i akademskog sektora uopšte, koju mnogi još uvek zagovaraju shvatajući njen sadržaj na tradicionalni način (onako kako je u autoritarnom sistemu bilo umesno i produktivno), ne može da se pomiri sa zahtevima evaluativne, odnosno odgovorne države. Ako takve autonomije nema u državnim naučnim ustanovama na Zapadu, čemu bi ona služila u Srbiji?

Nadajmo se da iza uzdržavanja vlasti od posezanja za organizacijskim merama ne stoji neodgovornost, već samo strah od odgovornosti. Taj strah bi bio razumljiv i opravdan. Kako demokratski preurediti akademski sektor i saobraziti ga potrebama zemlje? Kako postići to da odluke budu prihvaćene kao administrativna nužda, a ne kao administrativno nasilje? Kako utvrditi javne potrebe kada nije reč o aktuelnim, nego budućim potrebama? Rečima premijera Đinđića, gde tačno nišani ispred patke u letu? Kako znati šta je optimalno kada ne možemo znati šta je realno? Naravno da to nije jednostavno.

Ali, situacija nije bila jednostavna ni u srpskom bankarstvu. Za kratko vreme tu su ostvarene dramatične promene na bolje. Bilo je i nasilja, koje je mnoge ostavilo bez posla. Uvedena su nova pravila ponašanja, koja su već rezultirala realnom promenom ponašanja. Izvršena je kategorizacija poslovnih banaka i uspostavljen monitoring njihovog poslovnog ponašanja. Regularno se objavljuju rang liste njihovog učinka. Ne treba sumnjati da će javna dostupnost tih informacija, baš kao u slučaju američkih univerziteta, dalje uticati na njihovo raslojavanje u učinku, što i jeste cilj. U Srbiji je u jednom sektoru već na delu evaluativna država.

Monetarna i fiskalna politika bile su u Srbiji jedan vrlo složen instrument jedne nadrealističke ekonomske politike. Sada se pokazuje da taj, deceniju zapetljavan čvor može da se razdreši (ili preseče, svejedno) za ciglih godinu dana. Efekti su, bar za javnost, takvi da prete da postanu mit. U Srbiji se lako prave mitovi. Kao što se mora računati s nekim osobinama našeg kulturalnog mentaliteta koje nas sputavaju, recimo s tim da naša kultura svakako nije evaluativna⁺⁺⁺, tako u tranziciji treba eksploatisati našu podložnost mitomaniji, pozitivnoj kao i negativnoj. Ako smo za nekoliko godina bili naučili da hodamo po plafonu, zašto za godinu dana ne bismo naučili da hodamo kao ljudi. Nema tu olako obećane brzine. Nema te brzine koja je prevelika kada postoji mandat i kada se on upotrebi. Mentalitet, istina, oblikuje institucije, ali postoji i obrnuti uticaj i taj uticaj je jači.

I u teoriji postoji nešto što se tiče brzine. Efektivnost nekog društvenog programa izražava se kao odnos između aktuelnog R i planiranog stanja P, pri čemu se od obe vrednosti oduzima pređašnje stanje C (Mohr). Iskustva pokazuju da C presudno

doprinosi izlazu. Što je stanje lošije, to je verovatnije da ćete uspeti u nastojanju da ga popravite. Isti fenomen poznat je u teoriji merenja promena pod nazivom "efekat plafona", a u teoriji vežbanja kao "efekat platoa". Što manje znate, brže učite. Kada nam je za prethodne vlasti, nakon bombardovanja, rečeno da imamo najveću stopu rasta u Evropi, to uopšte nije bila laž. Da je bombardovanje potrajalo, a zemlja bila sravnjena, i da smo nakon toga, izašavši iz podruma (neki iz pećine, poneko iz bunkera) u prvih godinu dana po glavi prikupili stotinak kilograma divljih plodova, a u narednoj dvostruko više, stopa rasta bi nam bila još veća. Kada sadašnja vlast (npr. premijer Đinđić) govori o srpskom privrednom čudu, ne računa se na vredne ruke građana, ni na laku ruku spoljnih partnera, već na tu istu stvar, loše stanje srpske ekonomije.

Pređašnje stanje C u slučaju domaće nauke dovoljno je loše da garantuje uspeh svakom programu oporavka. To uopšte nije u pitanju. Pitanje je koliko i za koje vreme stanje može da se popravi. To je jedino pravo pitanje i, bar manifestno, predmet jedinog političkog spora u Srbiji. Bolje dane ćemo dočekati i skrštenih ruku. Oni će doći tzv. spontanom remisijom, odnosno kao proizvod normalizacije društva i mera nametnutih izvana. Ako hoćemo koliko-toliko da nadoknadimo izgubljene godine i kapitalizujemo na tuđim iskustvima mora se primeniti selektivna i pravovremena prisila. Jezikom političara, država mora da upotrebi štap i šargarepu. Ako to ne učini odmah učiniće sutra, ali će nam tada šargarepa biti kraća, a štap duži.

Uslov da bi politika štapa i šargarepe bila uspešna naziva se evaluacija. Kako inače znati kada upotrebiti jedno, a kada drugo. To je doslovno ono što nalaže teorija i što očekuju svi aktuelni i potencijalni partneri ove zemlje. Njihova doktrina "evaluativna država" važi za nas više nego za njih same. U skladu s doktrinom, u okviru svakog programa potrebno je (1) snimiti polazno stanje i (2) pratiti napredak prema postavljenom cilju. Ako to ne činimo, nama se ne veruje. Staviše, ne veruje se ni našim namerama. Ne postoji trenažni proces bez inicijalnog merenja i kontinuiranog prikupljanja povratnih informacije o napretku. Nema dijete u kojoj se redovno ne meri telesna težina.^{***}

Kada je reč o (1) snimanju polaznog stanja, MNTR je zatražilo i dobilo iscrpne izveštaje o aktivnosti instituta u proteklom periodu. Ponadajmo se da su instituti iskoristili tu priliku da preispitaju svoj minuli učinak i sadašnje kapacitete. Nadajmo se i tome da će MNTR na osnovu podataka izvršiti analizu stanja na nivou Republike. Takvu analizu valjalo bi obaviti i na fakultetima. Puni uvid u naše ukupne naučne kapacitete uslov je da se privremeno postavljeni ciljevi naučno-tehnološkog razvoja preciznije odrede, a privremeno definisana politika i strategija saobrazi ciljevima. Najavljena je i javno rasprava koja bi tome trebalo dalje da doprinese. Tek s konačno određenim ciljevima i znatno razrađenijim tematskim okvirima mogu se očekivati projekti koji odista podržavaju reformu. Dobro je da se već naredne godine planira novi konkurs MNTR, pa će biti prilike da se između zahteva i ponude uspostavi bolji sklad.

Kada je, pak, reč o (2) praćenju napretka prema postavljenim ciljevima, iz dokumenata MNTR se ne daju prepoznati namere te vrste. Uvodi se konkurencija i najavljuje reorganizacija, a ne govori o merilima za procenu efektivnosti naučnih subjekata koja bi služila kao osnova za donošenje odluka. Tematski okviri u oblasti metodologije društvenih nauka ne pominju razvoj takvih merila, niti analogni okviri iz informatike daju prostora izradi baza podataka koje bi poslužile vrednovanju. Objektivno vrednovanje pominje se jedino u vezi s odlučivanjem o ponuđenim projektima, gde se ono izjednačava s angažovanjem inostranih recenzenata. To se mora smatrati omaškom, jer je poznato da se na taj način rešava samo problem pristrasnosti, odnosno konflikta interesa, pa i to eventualno, u zavisnosti od toga ko su recenzenti, što je nepoznato. Neizvestan je mehanizam za postevaluaciju projekata koji će biti usvojeni. Konkursom MNTR utakmica je započela. To što su golovi u magli igrači će razumeti, ali kako gol izgleda i kada je postignut moralo bi da se zna. Sudija nikako ne bi smeo da bude

skriven u gledalištu. Kako da ga bijemo ako pogreši? Zašto ne bi grešio kada zna da je skriven?

Program podrške je obnovljen, nekim časopisima i skupovima već su dodeljena sredstva, a ne zna se kojima i na osnovu kojih kriterijuma. Najavljuje se obnova nabavke stranih naučnih baza, a ne pominje analiza o njihovoj iskorišćenosti koja bi sprečila pogrešne odluke kakvih je u prošlosti bilo. (Dovoljno je pomenuti jednu skupocenu medicinsku bazu nabavljenu usred rata koja za godinu dana nije imala ni jednog jedinog korisnika!) Isto važi za inostrane časopise. Popis do sada nabavljenih časopisa u velikom je neskladu s realnim potrebama istraživača, ako se o tim potrebama sudi na uobičajeni način, na osnovu citiranosti časopisa u domaćim radovima. Nabavka međunarodnih časopisa moralo bi da se zasniva na objedinjenim podacima o njihovom impaktu u svetu, impaktu u zemlji, ceni i, najzad i najvažnije, njihovoj dostupnosti u elektronskoj formi. Podaci o svemu tome postoje, a u SocioFaktu su čak dati u komfornom obliku. Evidentno je da se evaluaciju još uvek ne vrši, ne samo onda kada služi dugoročnim ciljevima, već i kada donosi neposredne uštede. Cilj nove politike je da u početnoj fazi "zaustavi raubovanje resursa" i "povrati poverenje u mogućnosti nauke", kako bi se stvorile pretpostavke "za izgradnju inovativnog društva". Da li se poverenje može uspostaviti bez vrednovanja kome se veruje? Da li je moguće inovaciono društvo koje prethodno nije bilo evaluativno?

Rezultati o domaćem naučnom učinku protekle decenije, ilustrovani ovde nekim nalazima, pokazuju da uslovi za valjano vrednovanje u nas već postoje. Informatičko-statistička podrška je razvijena, a evidencija postoji za nemali deo domaće nauke. Ona bi trebalo da obuhvati preostale discipline, sve projekte u toku i doktorate, a u doglednoj budućnosti i patente, kao i klijente, odnosno potencijalne korisnike. Svi ekonomski razlozi, a nova državna naučna politika polazi od tih razloga, na strani su takvog sistema vrednovanja. To se može proveriti *cost-benefit* analizom, ali su njeni rezultati unapred poznati, jer ne mogu protivrečiti onom što razvoj neminovno donosi.^{§§§} Kao i obično postavlja se pitanje početne investicije. Međutim, ni ona za državu ne mora biti velika, jer država, pored novca koji je potreban svakom drugom, u takav posao ulaže svoj autoritet, resurs kojim samo ona raspolaže. Preuređivanjem propisa, prvenstveno onih o naučnom izdavaštvu, i striktnim vezivanjem podrške za ispunjenje zahteva, MNTR ima jednostavnu formulu da obezbedi jeftin i efikasan sistem monitoringa koji kvalitet domaće naučne produkcije može bitno da popravi za relativno kratko vreme. Tako bar svedoče iskustva iz mnogih zemalja, uključujući i neke iz naše najbliže okoline.

Naša naučna zajednica se višekratno izjasnila, a sasvim određeno na skupu o vrednovanju održanom u SANU 1996. godine, da je spremna za savremeno, na bazama podataka zasnovano vrednovanje. Ta zajednica zaslužuje inače mnoge kritike, ali ako je tranzicija edukacija ko će je lakše i brže savladati od naučnika. Sve što naučnicima kao đacima na kursu iz tranzicije treba je nastavni program (naučna politika i strategija), literatura (propisi) i valjano ocenjivanje, jer reč je o nekom ko je osposobljen za samoobrazovanje. Ocenjivanje tu nikako nije najmanje važno. Ono ne sme da se obavlja kampanjski i površno. Učitelj mora ocene da beleži u dnevnik, a ne po papirićima. Ne bi smeo da gleda kroz prste, a pogotovo ne bi smeo da ima miljenike. Javno, objektivizovano i kontinuirano vrednovanje (monitoring) naučnih subjekta i aktivnosti neophodan je uslov za uspeh reforme akademskog sektora. Bez toga opredeljenja nove naučne politike nisu potpuna, a ni uverljiva, niti je ostvarivanje dugoročnih ciljeva te politike uopšte moguće.

Reči Jamesa D. Wolfensohna, predsednika Svetske banke, zaslužuju da se ovde ponove: "*Evaluacija je centralni aspekt svakog poduhvata. To znači imati metodologiju koja vam omogućuje da posmatrate da li je ono što činite efektivno, kako biste uticali na to da vaše akcije daju rezultate. I to je ono što mi, u stvari, pokušavamo...*" Akcije u reformisanju naučno-obrazovnog sektora će potrajati i biće manje ili više efektivne. U zavisnosti od toga menjaće se i rezultati grupnih i pojedinačnih subjekata koji deluju u

tom sektoru. Ti rezultati moraju da se mere, a merenje mora da se odvija kontinuirano i prema odgovarajućoj metodologiji. Svaki pojedinačni rezultat mera je uspešnosti subjekta na koga se odnosi. Uzeti zbirno ti isti rezultati pokazuju učinak Vlade (MNTR i Ministarstva prosvete) u ostvarivanju ciljeva reforme. Ako se ne shvate na taj način, napretka prema postavljenim ciljevima, ili neće biti, ili ga neće biti moguće dokazati, a to se u demokratskom društvu svodi na jedno. Krajnji je čas da počnemo da se bavimo brojkama, umesto pričama. Rang liste, poput onih na sajtu NBJ o učinku poslovnih banaka, treba da postanu barometar i simbol promena u Srbiji.

Najzad, nije reč samo o efikasnosti, ni o «tehničkom» upodobljavanju jednog dela našeg društva. Za javnu evaluaciju zasnovanu na nacionalnoj naučnoj bazi podataka postoji i razlog više. U takvoj bazi registruju se radovi svih domaćih aktivnih autora. Reč je o ljudima koji predstavljaju elitu ove zemlje. Jednu od brojnih i sigurno ne najvažniju, ali elitu. Svi oni evidentirani su kao neko čiji rad se prati. Kada te informacije uđu u javni optičaj, za očekivati je da će početi da razmišljaju o tome da sve što napišu, bilo dobro ili loše, nije samo na raspolaganju kao do sada, već postaje vidljivo i ulazi u proceduru javnog vrednovanja. S valjanom evidencijom, za početak u nauci a odmah zatim u politici i drugde, i s evaluacijom na osnovu evidencije to će unekoliko biti manje moguće i Srbija će za toliko biti bolja.

Literatura

Dill, David D. (1998) Evaluating the 'Evaluative State': Implications for research in higher education, *European Journal of Education*, vol. 33, September, str. 361-78

Pavitt Keith (1997) Transforming centrally planned systems of science and technology: the problem of obsolete competencies, u: *Dyker David A. (ur.) The technology of transition: Science and technology policies for transition countries*, str. 43-62, CEU Press, Budapest

Łomnicki Adam (1997) Polish perspective on peer review, u: *Frankel Mark S. i Jance Cave (ur.) Evaluating science and scientists: An East-West dialogue on research evaluation in post-Communist Europe*, CEU Press, Budapest

May Robert (1997) The scientific wealth of nations, *Science*, vol. 275 br. 5301, str. 793-7

Shrum, Wesley i Beggs, John J. (1996) Methodology for studying *research* networks in the developing world: Getting information for..., *Knowledge & Policy*, Winter, vol. 9, br. 4, str 62-86

Filipi-Matutinović Stela (1997) Diskusija, u: *Sarić Miloje P. (ur.) Vrednovanje naučnog rada*, SANU, Beograd

Igić Rajko (2001) Naučnoistraživački rad u bivšim jugoslovenskim republikama *Kontakt* (u štampi)

Robbins S. (1983) *Organizational theory*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs

Bozeman B. (1985) *All organizations are public*, Jossey-Bass, San Francisco

Bonitz M.(1997) The scientific talents of nations, *LIBRI*, vol. 47, br. 4, str. 206-213

Rothwell R. (1994) Issues in user-producer relations in the innovation process: The role of government, *International Journal of Technology Management*, vol. 9, br. 5-7, 629-49

Garfield Eugen (1992) "Of Nobel Class": Part 2. Forecasting Nobel prizes using citation data and the odds against it, *Current contents*, br. 35, str. 3-4

Martin B.R i Irvine J. (1989) *Research foresight: Priority' setting in science*, Pinter, London

Šipka Pero (1995) Citatna analiza jugoslovenske psihološke periodike 1981-1990: Odnosi među pokazateljima individualne citiranosti, *Psihologija* 1-2, 195-205

Agh A. (1993) The comparative revolution and the transition in Central and Southern Europe, *Journal of Theoretical Politics*, vol. 5, br. 2, str. 231-252

Mohr, L. B. (1988) *Impact analysis for program evaluation*, Dorsey Press, Chicago

* Instrukivan je primer A. Jendryczkog, poljskog hemičara, koji je s nečuvenom drskošću godinama plagirao inostrane i objavljuvao sopstvene medicinske radove zasnovane na velikim izmišljenim uzorcima. Naučna oligarhija smeštena na univerzitetu i oslonjena na ministarstvo nauke preduzela je sve da se slučaj zataška. U literaturu je dospao tek nakon uporne borbe jednog mladog poljskog istraživača-emigranta, Mareka Wronskog. Ta afera pokazuje da je integritet socijalističke nauke bio štićen "odozgo" i na neprincipijelan način, umesto da bude negovan. Zato istraživačke evidencije o njemu i ima tako malo. I zato ne treba sumnjati da je u stvari bio više narušen nego na Zapadu. Slučaj je ovde zanimljiv i po tome što se plagijarizmu ušlo u trag zahvaljujući postojanju bibliografskih baza podataka. Kada je poljski nacionalni časopis s jednim od inkriminiranih radova pridružen međunarodnoj bazi podataka neki danski autori mogli su da utvrde da su "okradeni" i klupko je počelo da se odmotava.

† SocioFakt je domaća bibliografska citatna baza podataka za oblast društvenih nauka. U bazi je, počev od 1991 nadalje, referisano 58 časopisa iz oblasti prava (10) ekonomije (12), sociologije i politikologije (12) pedagogije i psihologije (9) i ostalih disciplina (15). Svi časopisi obrađeni su u bazi kompletno, "od korica do korica". Svaki rad predstavljen je standardnim bibliografskim opisom, apstraktima na našem i stranom jeziku, ključnim rečima i svim citiranim referencama. Citatne informacije date su prema standardu ISI, Filadelfija, ali se naslovi i kolacije navode u celini, a svi članovi autorskog tima pojedinačno, kako bi se omogućilo vrednovanje naučnog učinka po savremenim scijentometrijskim standardima. Pored uobičajenih mogućnosti pretraživanja program za upravljanje bazom nudi i izdvajanje radova sa zajedničkim referencama (*related records*), informaciju o pouzdanosti svake reference, kao i informaciju o dostupnosti citiranih časopisa u domaćim bibliotekama i inostranim servisima punog teksta. Takođe je omogućena veza referenci s radovima predstavljenim u bazi, kao i veza naslova/apstrakta s radovima datim u bazi u formi punog teksta ili slike. Baza se pretražuje pod operativnim sistemima *DOS i Windows*, kao i u *web* okruženju.

‡ Naučni časopisi se u svetu vrednuju na osnovu citiranosti (*impact factor*) koji u okviru zasebnog izdanja *Journal Citation Report* publikuje Institut za naučne informacije (ISI) iz Filadelfije. Impakt faktor računa se samo za časopise koji se referišu u bazama ISI. U bazi za društvene nauke (*SSCI*) ukupno je oko 2400 takvih časopisa. Citiranost se, međutim, na određeni način i s manjom pouzdanošću, može utvrditi ne samo referisane, već za sve citirane časopise, pa tako i sve naše koji su citirani. Na osnovu podataka o impaktu autori odlučuju o ponudi radova, institucije (biblioteke) o pretplati, a uredništva o ceni pretplate. Na osnovu podataka o citiranosti nereferisanih časopisa odlučuje se o njihovom pridruživanju bazama ISI. Kriterijumi za selekciju (i eliminaciju) pored citiranosti obuhvataju i neke bibliometrijske mere kvaliteta i usaglašenosti s

međunarodnim izdavačkim standardima. Ti kriterijumi su u vidu zasebnih pokazatelja ugrađeni u sistem vrednovanja zasnovan na SocioFakt-u tako da se za domaće referisane časopise pored citiranosti prate i pokazatelji kvaliteta. Praćenje veoma poskupljuje održavanje baze, ali je dragoceno za vrednovanje časopisa, ne samo u službi njihovog (su)finansiranja, već i razrade strategije koja ima za cilj pridruživanje časopisa međunarodnom sistemu naučnih informacija.

[§] Elektronski izveštaj o naučnom učinku u Srbiji (EINUS) je program koji na osnovu podataka preuzetih iz baza SocioFakt i SSCI omogućuje vrednovanje (1) pojedinaca, (2) institucija, (3) časopisa, (4) istraživačkih timova, odnosno projekata, (5) izdavačkih ustanova i (6) naučnih skupova. Za svaki od entiteta evaluacije razvijen je ili preuzet iz literature veći broj relativno nezavisnih statističkih pokazatelja tipa produktivnosti i citiranosti/uticajnosti. Vrednovanje ima oblik poređenja unutar grupe srodnih entiteta. Na svakom od pokazatelja formiraju se, u interaktivnom postupku, rang-liste učinka tzv. prirodnih (npr. svih fakulteta unutar jednog univerziteta) ili *ad hoc* referentnih grupa (npr. istovrsnih katedara unutar raznih univerziteta u zemlji). Pored interindividualnog, program omogućuje i intraindividualno poređenje, tj. praćenje varijacija u učinku u periodu 1991-2000. g. koji podaci iz SocioFakt obuhvataju. Statistički model postavio je Pero Šipka, model podataka dala je Biljana Kosanović, dok je implementaciju u Accessu izvršio Dejan Pajić.

** U Srbiji, kada bude evaluativna država, ministar za nauku imaće obavezu da za svog mandata ostvari merljiv učinak. Preuzeće npr. uz ostalo i obavezu da uvede bar po jedan domaći časopis u svako od tri izdanja ISI, čime bismo zakoračili u evropsku i svetsku nauku. Ako sportski selektori moraju da planiraju medalje, zašto to ne bi činili ministri? Kako ćemo inače znati da li su dobro radili? Danas se upravo na osnovu bibliometrijske analize vidi da je učinak srpske nauke u doba ministra Kanazira bio bolji nego u vreme ministra Unkovića i njegove prethodnice g-đe Trajković dok je za mandata ministra Ivkovića bio porazan. Zašto bi uvođenje naših časopisa u ISI baze bilo toliko važno, pa još i merilo uspeha jednog ministra za nauku kada znamo da on ne postavlja urednike? Zato što bi kvalifikovanje jednog časopisa značilo da je podignut kvalitet i ostalih, pošto "kvalifikacije" imaju formu nadmetanja časopisa za novac koji, ipak, deli ministar za nauku. I zato što su pravila nadmetanja (kriterijumi za sufinansiranje), njihova primena i, najzad, evaluacija efekata te primene, takođe, u njegovoj nadležnosti.

^{††} U okviru transformacije naučnog sektora nacionalni časopisi mogu i treba da se promene, ali ne mogu da se ukinu. Prepuštanje časopisa tržištu u današnjim prilikama znači praktično njihovo ukidanje. Politika koja vodi ukidanju časopisa (da bi domaće autore pozvala da objavljuju u inostranstvu) možda ima opravdanja u nekim disciplinama i zemljama, ali u našim društvenim naukama može biti samo štetna. Iz našeg učinka u SSCI vidi se da takva operacija nema izgleda na uspeh. Mora se poći od toga da su nacionalni časopisi tzv. prirodni monopolisti. Kada odgovorna država prepozna monopolsko ponašanje uljara, ona uveze ulje. Kada je nezadovoljna putevima, ona puteve popravlja, ne uvozi ih iz inostranstva. Bibliometrijski vrednovano, kvalitet naših časopisa danas je u proseku zaista skroman, ali bar neki među njima imaju izgleda da se, uz odgovarajuću podršku, izdignu na međunarodni nivo. Ima i onih koji su daleko od toga, ali su dragoceni, jer objavljuju sadržaje od kojih zavisi sudbina reformi u zemlji. Gde drugde ako ne u naučnim časopisima treba da se vode rasprave o reformi. Iza takvih rasprava ostaju tragovi. Tragovi za našim (često skupim) skupovima nestaju s kratkim TV izveštajima (uvek s njihovog početka, nikad s kraja). Efektivnost raznih vidova naučne komunikacije može da se meri i u svetu se to čini. Ono zahteva određenu evidenciju i bar ta evidencija ne košta mnogo. Posebno ne u odnosu na cenu onoga što se evidentira.

** Ako hoćemo sebi da uštedimo tu operaciju, suočavamo se s velikim teškoćama. U tom slučaju bi npr. najproduktivniji domaći autor u periodu koji SocioFakt pokriva bio bi dr Vojislav Šešelj s 83 naslova. Svi oni pridruženi su bazi na osnovu kriterijuma da su obrađeni u nekom javnom bibliografskom servisu i da su pritom dobili oznaku za društvene nauke na osnovu Univerzalne decimalne klasifikacije. Njihovo svrstavanje u društvene nauke ne može se zameriti bibliografima. Nijedna Šešeljeva knjiga nije citirana ni u jednom od 17.495 radova, koliko ih je referisano u SocioFaktu. Za (dugih) deset godina Šešelj je u bazi ostvario ukupno 4 citata. Svi ti citati su "negativni" i tiču se vannaučnih sadržaja. To ih, samo po sebi, ne diskvalifikuje, ali je u ovoj prilici umesno uzeti u obzir. U posmatranom periodu Šešelj nije objavio nijedan časopisni članak. Zato u EINUSU nije ni predstavljen kao aktivni autor. Njegove knjige i citati ne doprinose učinku bilo koje ustanove, niti je njegova naučna afilijacija bibliografski utvrđena. Za nju se zna iz izvora koji su za bibliografe nelegitimni. Legitimno je jedino uspostaviti vezu između Šešelja i njegovih izdavača (uglavnom ABC Glas, Beograd i ZIPS, Zemun). U EINUS-u se oni takođe vrednuju i njihovom učinku umesno je pribrajati Šešeljeve knjige i citate (ako ih bude), što se i čini.

Razmotrimo ovaj učinak s pozicije nekoga ko se bavi sistemom naučnog vrednovanja u Srbiji. Vojislav Šešelj evidentno nije naučnik. Svaki sistem vrednovanja koji bi Šešelja svrstao među naučnike bio bi pogrešan. S druge strane, jedna komisija i jedan dekan učinili su upravo to, promovišući Šešelja u profesora i time u naučnika. Oni su to učinili prema (još uvek važećem) zakonu i svim (još uvek važećim) pratećim normativnim aktima koja uređuju izbor u zvanja u Srbiji. Jedini osnov za takvu odluku mogla je biti produktivnost kandidata izražena knjigama. Čini se da nema tog teksta smeštenog između dve korice na više od 50 stranica, što knjiga po definiciji jeste, koji neka komisija sastavljena od dovoljno motivisanih pojedinaca neće u Srbiji proglasiti naučnom monografijom. Čini se da moramo da prihvatimo merila boljih sredina i pomirimo se s tim da knjige ne mogu biti merilo naučnog učinka.

§§§§ Da li uvođenje citiranosti kao merila, pa još i pozivanje na citiranost kao obavezu, izaziva prevelik pritisak na autore? Kako "citirati i biti citiran" kada nam radovi međusobno nisu ni dovoljno vidljivi, ni dostupni? To jeste problem, ali nas niko ne sprečava u tome da ga rešavamo, tim pre što se on nikako ne tiče samo citiranosti. Da li je to nefer pritisak na (neke) autore? Jeste, u istoj meri u kojoj je nefer pritisak izvršen na otpuštene radnike fabrike Zastava. Cenu tranzicije moramo da platimo svi i ako u nauci ostane na prihvatanju svetskih merila u vrednovanju ta cena neće biti visoka. Nema osnova za strah od toga da će u Srbiji neki autor, poput dr-a Vojislava Šešelja, izvršiti samoubistvo zbog niske citiranosti. To neće učiniti ni njegov "koautor" dr Radoman Božović, iza čije upravo obnovljene profesure u EINUS-u stoji 1 rad i 3,5 citata. Naučne baze podataka ne služe tome da diskvalifikuju pojedince, niti tekstovi namenjeni popularizaciji jedne naučne (i civilizacijske) tekovine kakva je citiranost treba da se koriste kao stubovi srama. Ali, dokle će u Srbiji univerzitetske katedre biti korišćene kao magareće klupe za propale političare. Povratak sa izleta u politiku ne bi u novoj Srbiji smeo da ima formu izrugivanja akademskim merilima. Iz učinka nekih "izletnika" npr. Danila Ž. Markovića vidi se kontinuitet u objavljivanju i vrlo pristojna citiranost. Takvi povratnici su dobrodošli, većina nije.

*** Takvih autora je u SocioFakt-u na pretek. Jedan od njih ima 26 radova, što je mnogo, i 76 citata, što nije malo, a da njegova frakciona heterocitiranost iznosi svega 2,5. Tu nešto mora da nije u redu. Brine to da je takav učinak doveo autora do pozicije direktora instituta. Za deset godina samo je dvoje kolega našlo nešto upotrebljivo u nekom od njegovih autorskih ili koautorskih radova objavljenih za života. Iz njihovih naslova ne vidi se da su tematski ekskluzivni da bi to bilo opravdanje. Oni koji postavljaju direktore, ako im je do toga da oni, (direktori, ali i postavljači) budu prihvaćeni u akademskoj zajednici morali bi da imaju obzira prema akademskim vrednostima. Institutska veća i odbori morali bi, bar sada kada u novim političkim prilikama biraju direktore (što je u toku), da

uvaže citiranost kao scijentometrijski i, pošto je reč o rukovodiocima naučnih ustanova, istovremeno sociometrijski pokazatelj.

+++ Ako počnemo da razmišljamo o tome kao o kulturološkom fenomenu, što znači slobodnije, dići ćemo ruke. Reč evaluacija mora da plaši svakog Srbina. Evaluacija, kao i evidencija koja uz nju mora da ide, definitivno nisu srpske reči. Bar dok žive u svoj zemlji, Srbi ne vole bilo kakvu evidenciju. Evidenciju ne vode ni o svom porodičnom budžetu, makar taj iznosio 100 maraka mesečno. Koliko se u nas prodaje rokovnika s rubrikama "hrana", "struja", "odeća" itd., kakve zatičemo u katoličkim ili protestantskim kućama po svetu? Koliko se kopiraju računarski programi iste namene? Ako vodimo evidenciju, ona je obično dvostruka. Zahtev za čistim računima u kancelariji nam je sumnjiv, a u kući sramotan. Trebalo bi pitati etnologe da to nije nekakav atavizam iz vremena zadrugarstva. Ili socijalne psihologe koji su se bavili socijalističkim egalitarizmom. (Setimo se samo graje prilikom kampanje uvođenja "nagrađivanja prema učinku".) Možda je to tema vredna zasebnog istraživanja. Parazitizam kao varijabla, psihološka i sociološka, morao bi u nacrtu takvog istraživanja da nađe svoje mesto.

+++ Ako svom detetu branite da jede, jer je poput mnoge dece u Srbiji gojazno, a pritom mu ne kontrolišete težinu i zdravlje, onda ga vi niste stavili na dijetu, već mu otkidate od usta. Ministar Domazet upravo to čini. To nije činila Margaret Tačer, mada je školskoj deci ukinula užinu, i "zaradila" nadimak "otmičarka mleka" ("*Maggie Thatcher, milk snatcher*"). Nije zato što je sistematski, javno i brojkama pokazivala čemu dijeta, da bi na kraju dokazala da su dijetalci ozdravili. Ako ministar Domazet hoće da se njegovim odlukama i namerama veruje on mora, i to ne rečima, već brojkama, da pokaže da radikalno selektivno finansiranje koje uvodi ne služi tome da štedi budžet, već da unapredi srpsku nauku.

§§§ Ovoga leta nemačku javnost uznemirila je najava da će se na javnim mestima u Hamburgu instalirati video kamere. Prema obrazloženju gradske uprave, to bi obeshrabrivalo delinkventno ponašanje i pomoglo u tome da se uđe u trag počinocima i potencijalnim svedocima. Monitoringu bi bile izložene ulice i trgovi, a time i građani, tzv. mirni prolaznici. Odmah je postavljeno pitanje da li se to sme bez njihove saglasnosti. Brojni kritičari, loši čitaoci Orvella, prigrabili su priliku da se iskažu. Uprkos galami predlog će proći, ako već nije. Evropski gradovi, nadajmo se i Beograd, imaće kad-tad komunaliju te vrste. Razlog je jednostavan i skriven je u ekonomiji. Video i računarska oprema je sve jeftinija, dok je humani monitoring, posao policajaca-pozornika, sve skuplji. Osim toga, kamere, zajedno s računarima s kojima su u vezi, taj posao rade bolje. Isto važi za monitoring ponašanja naučnika. Baze naučnih podataka s pratećim programima za vrednovanje sigurno su jeftinije od brda papira iste namene koje koriste sami istraživači, njihove ustanove, razni odbori, komisije, recenzenti i prateći vladini službenici. Čini se da troškove izrade i održavanja bibliografskih baza pokrivaju samo štampane bibliografije kojima se ne zna broj (a u XXI veku ni namena) i koje se uglavnom, ma ko ih izdavao, štampaju iz iste kase, iz budžeta. Slično je i sa kvalitetom. Kao što policajci više sede po kafićima nego što patroliraju ulicama, tako i članovi komisija više razgovaraju telefonom nego što gledaju u papire. Najzad, nema razlike ni u vaspitnim efektima. Kao što izloženost video kamerama obeshrabruje uličnu delinkvenciju, tako postojanje bibliografskih baza obeshrabruje delinkvenciju u nauci.